

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

**Από τους προϊστορικούς πολιτισμούς της Ανατολής
έως την εποχή του Ιουστινιανού**

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

**Διαγραμματική παρουσίαση της διδακτέας
και εξεταστέας ύλης**

Επιμέλεια: Β. Δημοπούλου δ.φ.

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

2.1. Η χώρα

Αίγυπτος → το βορειοανατολικό τμήμα της Αφρικής που διαρρέεται από τον ποταμό Νείλο
«το δώρο του Νείλου» την ονόμασε ο Ηρόδοτος
δεξιά και αριστερά υπάρχει έρημος
σημαντικότερο φαινόμενο: οι ετήσιες πλημμύρες του Νείλου που κάνουν τη γη
εύφορη.

Δύο τμήματα: α) η Άνω Αίγυπτος (το νότιο και ορεινό τμήμα)

β) η Κάτω Αίγυπτος (το βόρειο και πεδινό τμήμα με το Δέλτα)

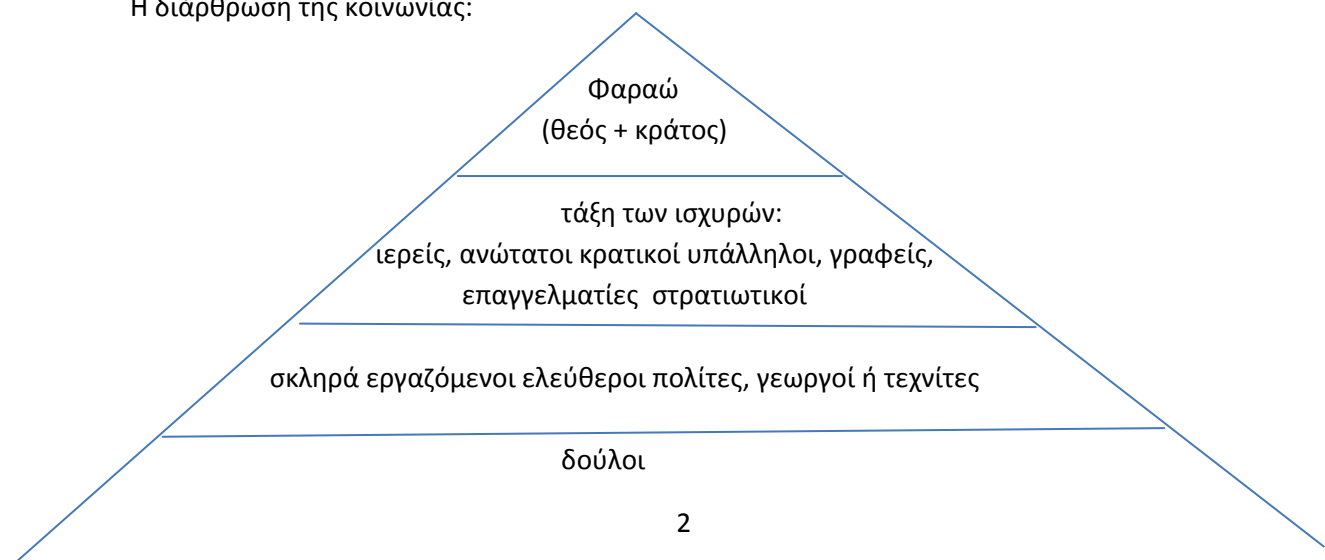
2.2. Οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση.

Η οικονομία → βασιζόταν στη γεωργία με την άμεση επίβλεψη του κράτους / του φαραώ
άμεση σύνδεση με τον Νείλο και τις πλημμύρες, αρδευτικά έργα που
συντηρούνταν διαρκώς
καλλιέργειες: σιτάρι, κριθάρι, λινάρι, σπυροφόρα, κηπευτικά
ελεύθερη συλλογή: πάπυροι, λωτοί, κυνήγι, ψάρεμα
οικοτεχνία: μύρα
κτηνοτροφία

Χαρακτηριστικά εξελιγμένης οικονομίας και κοινωνίας:

1. Περισυλλογή φόρων από βασιλικούς υπαλλήλους
2. Μαζική εργασία του λαού στην οικοδόμηση μεγάλων έργων
3. Ύπαρξη ιδιωτικών και – κυρίως – ανακτορικών εργαστηρίων, στα οποία εργάζονταν εξειδικευμένοι τεχνίτες.
4. Εξαγωγικό και εισαγωγικό εμπόριο.
5. Ανεπτυγμένος τομέας παροχής υπηρεσιών.
6. Πολυπληθής διοίκηση, αποτελούμενη από μορφωμένους υπαλλήλους (ιερείς, γραφείς, επαγγελματίες στρατιωτικοί κ. λπ.)

Η διάρθρωση της κοινωνίας:



(ιδιωτικοί ή κρατικοί, ως αιχμάλωτοι πολέμου ή ως προϊόντα εμπορίου)

Η πολιτική οργάνωση → θεοποίηση του φαραώ

καθοριστικός ο ρόλος της θρησκείας

οργάνωση του κράτους με *θεοκρατικό* χαρακτήρα

2.3. Η ιστορία

Η προϊστορία → άγνωστη η προέλευση των πρώτων κατοίκων της Αιγύπτου

λαοί διαφορετικής καταγωγής

οικισμοί νεολιθικού χαρακτήρα στα τέλη της 5^{ης} χιλιετίας π.Χ.,

καλλιεργητές και τροφосуλλέκτες

την 4^η χιλιετία οι οικισμοί πληθαίνουν, συστηματική καλλιέργεια

και γνώση της χρήσης των μετάλλων, χωρισμός σε φυλές η καθεμία

με τον δικό της ηγεμόνα – προστάτη

από τις συνεχείς συγκρούσεις προκύπτουν 2 βασιλεια: Άνω και Κάτω

Αίγυπτος

στις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας τα 2 βασιλεια συνενώνονται με ηγεμόνα

τον Μήνη και πρωτεύουσα τη Μέμφιδα: τέλος της προδυναστικής περιόδου

Δυναστική περίοδος → από τις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας μέχρι την κατάκτηση από τον Μ.

Αλέξανδρο (332 π.χ.)

31 δυναστείες βασιλέων

3 μεγάλες ιστορικές περιόδοι

Το Αρχαίο βασίλειο (3000-2000 π.Χ.) / πρωτ. Μέμφιδα

1. Επέκταση των κατακτήσεων με στόχο την απόκτηση μετάλλων: Νουβία (χρυσός), Σινά (χαλκός)
2. Κατασκευή μεγάλων οικοδομημάτων την εποχή της ακμής: ναοί, ανάκτορα, οι πυραμίδες της Γκίζας.
3. Εξασθένιση κεντρικής εξουσίας + αύξηση της δύναμης των τοπικών διοικήτων → κρίση.
4. Βελτίωση της ζωής των χωρικών και των ευγενών.

Το Μέσο Βασίλειο (2000-1540 π.Χ.) / πρωτ. Θήβα

1. Πρώτοι αιώνες: αναδιοργάνωση κράτους, εκστρατείες στη Νουβία, τη Λιβύη και τη Συρία, προικισμένοι ηγεμόνες, αρχιτεκτονικά και εγγειοβελτιωτικά έργα.
2. Μεταβατική περίοδος 2 αιώνων: κατάκτηση από τους Υξώς (= ασιατικός, νομαδικός λαός).
3. Διακυβέρνηση των Υξώς: σύμφωνη με τις αιγυπτιακές θρησκευτικές δοξασίες και τις παραδόσεις.
4. Τελευταίοι ηγεμόνες των Υξώς: διακυβέρνηση αιγυπτιακού χαρακτήρα, αιγυπτιακός βασιλικός τίτλος, επιμειξία με τον βασιλικό οίκο των Θηβών, διπλωματικές σχέσεις με ξένους λαούς (Μεσοποταμία + Κρήτη).
5. Επίδραση των Υξώς: χρήση του πολεμικού άρματος.

Το Νέο Βασίλειο (1540-1075 π.Χ.) / πρωτ. Θήβα.

1. Εκδίωξη των Υξώς, εξωτερικοί πόλεμοι με συνέπεια την αύξηση του πλούτου της Αιγύπτου, σημαντικοί ηγεμόνες.
2. Παραδείγματα ηγεμόνων: α) Τούθμωσις Γ΄ - 15^{ος} αι. π.Χ. (αιγυπτιακή κυριαρχία μέχρι τη Συρία, οι λαοί της Μεσοποταμίας και οι Χετταίοι πλήρωναν φόρο υποτέλειας, επέκταση της αιγυπτιακής κυριαρχίας και προς το νότο + προστασία των χρυσοφόρων περιοχών). β) Ακενατών - 14^{ος} αι. π.Χ. (μάταιη προσπάθεια επιβολής του μονοθεϊσμού και συγκεκριμένα της λατρείας του θεού Ήλιου). γ) Ραμσής Β΄ ο Μέγας - 13^{ος} αι. π.Χ. (οικοδομική άνθηση στο εσωτερικό και ισχυροποίηση της Αιγυπτιακής κυριαρχίας στο εξωτερικό // ορισμένα από τα επιτεύγματά του σήμερα αμφισβητούνται).
3. Εμπορικές σχέσεις της Αιγύπτου με πόλεις της Φοινίκης, με την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου.
4. 12^{ος} αι.: οι λαοί της θάλασσας με τις επιδρομές τους εκδιώκουν τους Αιγυπτίους από την Ασία.
5. 11^{ος} αι. π.Χ.: παρακμή του Νέου Βασιλείου.

Η ξένη κατάκτηση.

1. 11^{ος} αι - 332 π.Χ. : μεταβατική φάση ξένης κατοχής με αναλαμπές ισχυροποίησης του Αιγυπτιακού κράτους.
2. 11^{ος} - 7^{ος} αι. π.Χ. : παρακμή και ξένη κυριαρχία.
3. 7^{ος} αι. π.Χ. : ανεξαρτησία από τους Ασσύριους, φαραώ ο Ψαμμήτιχος, πρωτεύουσα η Σάιδα στο Δέλτα, εμπορικές σχέσεις με τις ελληνικές πόλεις.
4. Άλλοι σημαντικοί ηγεμόνες: Νεκώς και Άμασις (6^{ος} αι. π.Χ.) - στενές σχέσεις με τους Έλληνες, ακμάζει η Ναύκρατις ως εμπορικός σταθμός).
5. Ενσωμάτωση της Αιγύπτου στην περσική αυτοκρατορία το 525 π.Χ. και περσική διακυβέρνηση.
6. Νίκη του Μ. Αλεξάνδρου επί των Περσών και αντιμετώπισή του από του Αιγυπτίους ως ελευθερωτή. Ανακήρυξή του ως φαραώ στη Μέμφιδα το 332 π.Χ.

2.4. Ο πολιτισμός

Α. Η θρησκεία.

Βασικά χαρακτηριστικά:

1) Ο πολυθεϊσμός. Οι θεοί παρουσιάζονταν με σώμα *ανθρώπου* και κεφάλι *ζώου*.

Στην αρχή → κάθε πόλη και θεός - προστάτης.

Αργότερα → όλη η χώρα λάτρευε τους ίδιους βασικούς θεούς: *Άμμων-Ρα* (= θεός Ήλιος) με εκπρόσωπο επί γης τον φαραώ, *Ίσις*, *Όσιρις*, *Ωρος*.

Η προσπάθεια του Ακενατών να εξαλείψει την πολυθεϊά απέτυχε.

2) Βαθιά πίστη για μετά θάνατον ζωή, εφόσον δεν καταστραφεί το σώμα του νεκρού → ταρίχευση νεκρών και ταφή μαζί με τα αναγκαία για τη μετά θάνατο ζωή, κατασκευή ταφικών μνημείων, με αμύθητα πλούτη και πολυτελή στολισμό για τον φαραώ και τους ευγενείς → συστηματική τυμβωρυχία.

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

Β. Η γραφή.

1. Επινόηση και χρησιμοποίηση γραφής ήδη από την 4^η χιλιετία π.Χ. → υψηλό πολιτιστικό επίπεδο.
2. Ιερογλυφική γραφή, με χαρακτήρες - σύμβολα, που αποκωδικοποιήθηκε το 1822 από τον J. Champollion, ο οποίος διάβασε το κείμενο της τρίγλωσσης *Στήλης της Ροζέτας*.
3. Γραφή δύσκολη στην εκμάθηση και την απόδοσή της → εξειδικευμένοι τεχνίτες, οι *γραφείς* που ήταν δημόσιοι υπάλληλοι και ασκούσαν ένα επάγγελμα με κύρος (Νέο Βασίλειο).
4. Κείμενα γράφονταν πάνω σε παπύρους ή διακοσμούσαν τους τοίχους μνημείων, ναών και τάφων.

Γ. Τα γράμματα.

1. Κείμενα που εξυμνούν τη δράση και τα κατορθώματα των φαραώ (η συντριπτική πλειοψηφία).
2. Ποιήματα θρησκευτικού και λυρικού περιεχομένου, λαϊκές διηγήσεις (ελάχιστα).

Δ. Οι επιστήμες.

1. Ανάπτυξη εμπειρικών αστρονομικών γνώσεων λόγω της ανάγκης για παρακολούθηση των πλημμυρών του Νείλου.
2. Γέννηση και ανάπτυξη της πρακτικής γεωμετρίας λόγω της ανάγκης μέτρησης των καλλιεργήσιμων εκτάσεων
3. Καλλιέργεια μαθηματικών με αφορμή την οικοδόμηση μνημείων (πυραμίδων).
4. Απόκτηση πολύ σημαντικών γνώσεων ανατομίας και ιατρικής λόγω της ταρίχευσης των νεκρών.

Ε. Οι τέχνες.

Τέχνες στην υπηρεσία των φαραώ, υμνούσαν τη ζωή και τη δράση τους: αρχιτεκτονική, γλυπτική και ζωγραφική.

Μορφές τέχνης:

1. Τα γιγάντια μνημεία που επιβάλλονταν με τον όγκο και τις διαστάσεις τους: πυραμίδες (π.χ. της Γκίζας) και τεράστιοι ναοί (στο Λούξορ και το Καρνάκ) με περιστύλια, υπόστυλες, Αίθουσες κ.λπ. .
2. Έργα ζωγραφικής και ανάγλυφα που κοσμούσαν τις επιφάνειες των ναών και των ταφικών μνημείων.
3. Μικρά αγάλματα από ξύλο ή πέτρα.
4. Έργα μικροτεχνίας από μέταλλα, πολύτιμους ή ημιπολύτιμους λίθους.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

1.2. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός

Τα όρια και η χώρα.

Ο α΄ μεγάλος ελληνικός πολιτισμός.

Τόπος: Η ηπειρωτική Ελλάδα· κέντρο: οι Μυκήνες («πολύχρυσος Μυκήνη» κατά τον Όμηρο)

Χρόνος: Η ύστερη εποχή του χαλκού (1600-1100 π.Χ.).

Άνθρωποι: Τα ποικίλα ελληνικά φύλα (Αχαιοί, Δαναοί, Ίωνες, Αργείοι κ.ά.) που δέχτηκαν τις επιδράσεις των άλλων αιγαιακών πολιτισμών, κυρίως του μινωικού.

Εξάπλωση: αιγαιακός χώρος + νησιά, Κρήτη, ακτές Μικράς Ασίας // (στην περίοδο της ακμής) Κύπρος, ανατολικές ακτές της Μεσογείου.

Εγκαταστάσεις / κέντρα μυκηναϊκού πολιτισμού: στην Αργολίδα (Μυκήνες, Άργος, Τίρυνθα), στη Λακωνία (Αμύκλες), στη Βοιωτία (Ορχομενός, Θήβα, Γλας), στην Αττική (Αθήνα, Ελευσίνα, Μαραθώνας), στη Θεσσαλία (Ιωλκός).

Είδος εγκατάστασης: Ανάκτορο και ισχυρή οχύρωση σε στρατηγικά επιλεγμένες θέσεις.

Οι πηγές.

1. Τα ομηρικά έπη → μέχρι τον 19^ο αιώνα ήταν η μοναδική εικόνα της ζωής στη μυκηναϊκή περίοδο. Οι ερευνητές πίστευαν ότι πρόκειται για αποκυήματα της φαντασίας του Ομήρου.
2. Αρχαιολογικές έρευνες / ανασκαφές → επιστημονικά δεδομένα για την έρευνα της μυκηναϊκής περιόδου. Αρχή: Heinrich Schliemann στις Μυκήνες (1876).
3. Αποκρυπτογράφηση της γραμμικής Β΄ γραφής από τους M. Ventris και J. Chadwick (1952) (πινακίδες σε Πύλο, Κνωσό, Μυκήνες, Θήβα → επικύρωση ελληνικότητας του μυκηναϊκού πολιτισμού: συλλαβική γραφή που αποδίδει πρώτη μορφή της ελληνικής γλώσσας, ονόματα θεών και ανθρώπων γνωστών από τα έπη // λογιστικό περιεχόμενο, όχι συνεχές κείμενο.

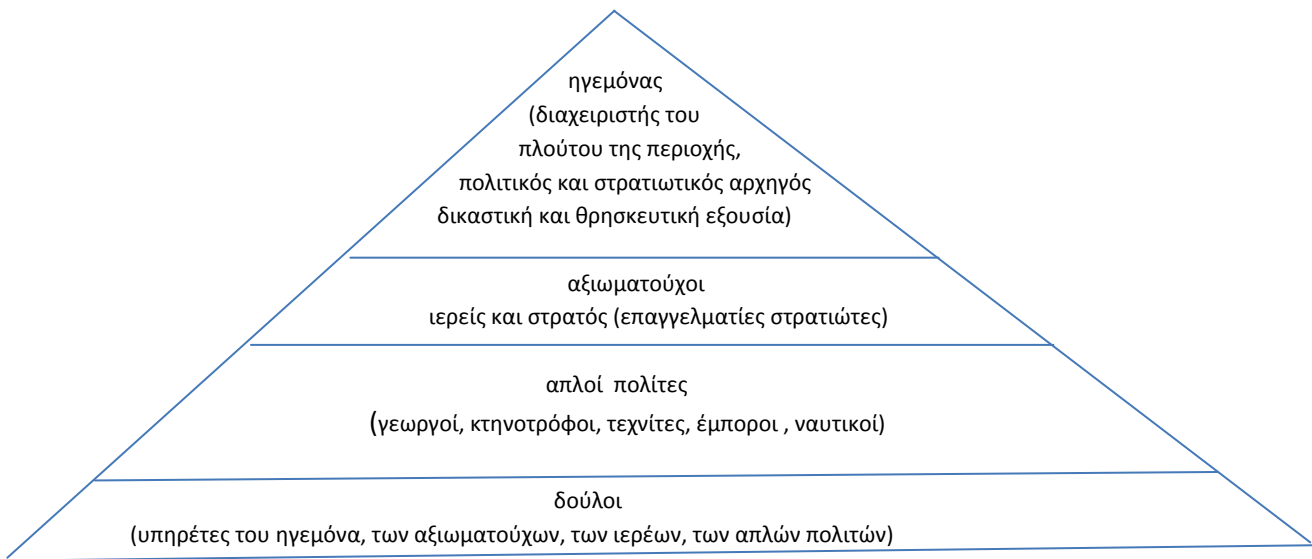
Η γραμμή του χρόνου: Ο μυκηναϊκός πολιτισμός αποτελεί την ελληνική πρωτο-ιστορία.

Οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση του μυκηναϊκού κόσμου.

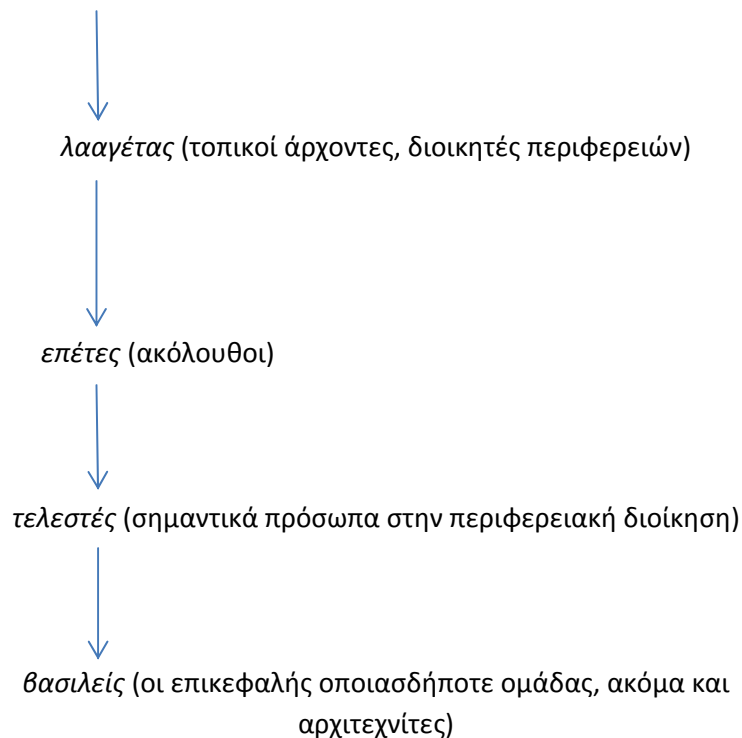
1. Οικονομικές σχέσεις βασισμένες στο εμπόριο (1500 π.Χ. και εξής) → οικονομική ανάπτυξη, έξοδος στο Αιγαίο, μέγαρα, οικοδομήματα κ.λπ..
2. Επίκεντρο της οικονομικής δραστηριότητας τα *μέγαρα*.
3. Βασικά επαγγέλματα: γεωργοί, κτηνοτρόφοι, εξειδικευμένοι τεχνίτες, έμποροι και ναυτικοί.

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

4. Κοινωνική πυραμίδα:



5. Κοινά χαρακτηριστικά, πολιτιστική συνοχή του μυκηναϊκού κόσμου.
6. Πιθανότητα: 4 ή 5 μεγαλύτερα και άλλα τόσα μικρότερα «ομοσπονδιακά» κράτη // τα επιμέρους κράτη υποτελή στις Μυκήνες
7. Εσωτερική οργάνωση του μυκηναϊκού κράτους (πινακίδες της Πύλου):
άνακτας (κύριος του ανακτόρου, πηγή κάθε εξουσίας)



Η εξάπλωση.

1. Στροφή προς τη θάλασσα λόγω εμπορίου.
2. Τέλη του 15^{ου} αι. π.Χ. : Κυριαρχία στην Κρήτη, κατάληψη της Κνωσού, μυκηναϊκή θαλασσοκρατία σ' ολόκληρο το Αιγαίο.

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

3. 14^{ος} και 13^{ος} αιώνες: Εξάπλωση πέρα από το Αιγαίο (Κύπρος → εξελληνισμός του νησιού, παροικία στη Φοινίκη (Ουγκαρίτ), εμπορικές δραστηριότητες στην Παλαιστίνη και την Αίγυπτο, φιλικές και όχι μόνο σχέσεις με τους Χετταίους (χεττιτικές πινακίδες), εισβολή μαζί με άλλους λαούς της θάλασσας στην Αίγυπτο), επέκταση και στη δυτική Μεσόγειο (ιταλική χερσόνησος, Σικελία, Σαρδηνία, ανατολικές ακτές Ισπανίας).
4. Επέκταση και προς βορρά: Εύξεινος Πόντος (πρώτες ύλες και μέταλλα), *τρωϊκή εκστρατεία* με πανελλήνιο χαρακτήρα για τον έλεγχο των στενών του Ελλησπόντου κατά τα τέλη του 13^{ου} αι. π.Χ. – αν και η παράδοση την τοποθετεί στα 1184 π.Χ. – χωρίς μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή για λόγους ανασφάλειας.

Η παρακμή.

1. Αρχές του 12^{ου} αι π.Χ. → Δυσκολία στις εμπορικές επαφές με την Ανατολή (κατάλυση του Χεττιτικού κράτους, αποδυνάμωση της Κύπρου, των ανατολικών ακτών της Μεσογείου και της Αιγύπτου λόγω επιθέσεων από τους λαούς της θάλασσας).
2. Αποδυνάμωση και τερματισμός των εμπορικών επαφών → κλονισμός της οικονομίας των ανακτόρων, εξασθένηση της δύναμής τους, βαθμιαία και σταθερή διάλυση του μυκηναϊκού κόσμου.
3. Πιθανότητα: Εσωτερικές διενέξεις, δυναστικές έριδες και συγκρούσεις ολοκλήρωσαν την καταστροφή.

Ο πολιτισμός.

Πολιτιστική συνοχή του μυκηναϊκού κόσμου βάσει χαρακτηριστικών:

- κοινή γλώσσα (πρώιμη μορφή της Ελληνικής)
- κοινές θρησκευτικές δοξασίες (λατρείες και ονόματα ελληνικών θεοτήτων)
- ομοιομορφία σε όλες τις πτυχές του υλικού βίου (έργα τέχνης, πολεμικός εξοπλισμός, ενδυμασία, καλλωπισμός κ.λπ.)

Η μυκηναϊκή τέχνη

Χαρακτηριστικά: Αυστηρή συγκρότηση – εξάρτηση των τεχνιτών από τα ανάκτορα – κάλυψη αισθητικών και ιδεολογικών αναγκών των ανακτόρων.

Μυκηναϊκή αρχιτεκτονική: Οχυρωμένες ακροπόλεις, ανάκτορα (σε επιλεγμένες θέσεις) και ταφικές κατασκευές // Ανάκτορο → *μέγαρο* (ανοικτή αυλή – πρόδομος – κυρίως μέγαρο με την εστία και τους τέσσερις κίονες – στη δεξιά πλευρά ο θρόνος του άνακτα – αριστερά και δεξιά της αυλής πολλά διαμερίσματα) // ταφικές κατασκευές → *θολωτοί τάφοι* (κτιστός θάλαμος σε σχήμα κυψέλης, μεγάλη είσοδος με τριγωνική απόληξη, μακρύς διάδρομος που καταλήγει στην είσοδο, το σύνολο καλύπτεται με χώμα ώστε να μοιάζει με λοφίσκο).

Μυκηναϊκή ζωγραφική: *τοιχογραφίες* και *αγγειογραφίες* υψηλής ποιότητας (μινωική επιρροή με λιγότερη έμφαση στα μοτίβα από τη φύση // τελετουργίες, πολεμικές σκηνές και σκηνές κυνηγιού // σχηματοποίηση φυτικών και ζωικών θεμάτων και μετατροπή τους σε απλά διακοσμητικά σχέδια (12^{ος} αι.).

Συμπέρασμα: Ιδιαίτερο, δηλ. μυκηναϊκό καλλιτεχνικό ύφος.

2. Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ (1100 – 323 π.Χ.)

2.1. Ομηρική εποχή (1100 – 750 π.Χ.)

Πότε → μετά την παρακμή των μυκηναϊκών κέντρων

Διάρκεια → τρεις αιώνες

Προσδιορισμός → Περίοδος αναστατώσεων και συνεχών μετακινήσεων των ελληνικών φύλων· μεταβατική εποχή, προς το τέλος της οποίας οι Έλληνες διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις της ανασυγκρότησής τους.

Πηγές → ομηρικά έπη και αρχαιολογική έρευνα («ομηρική εποχή»)

Παλαιότερος χαρακτηρισμός → *Ελληνικός μεσαίωνας / σκοτεινοί χρόνοι*, δηλ. εποχή άγνωστη και παρακμιακή σε σχέση με τον λαμπρό μυκηναϊκό πολιτισμό.

Σύγχρονος χαρακτηρισμός → Περίοδος ανασυγκρότησης, οργανωτικής δημιουργίας και θεμελίωσης του ελληνικού πολιτισμού.

Κάθοδος των Δωριέων → αρχές 11^{ου} αιώνα, σταδιακά και κατά κύματα. Μάλλον πρόκειται περισσότερο για εξάπλωση από τα βουνά και την ύπαιθρο στις πόλεις και στα γνωστά κέντρα του μυκηναϊκού κόσμου.

Επικράτηση Δωριέων → δημογραφικό πρόβλημα που εκτονώθηκε με αλυσιδωτές μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών.

Ο πρώτος ελληνικός αποικισμός.

Ορισμός → Οι μεταναστευτικές κινήσεις των ελληνικών φύλων από την ηπειρωτική Ελλάδα προς τις δυτικές ακτές της Μικράς Ασίας, μέσω των νησιών του Αιγαίου, από τα μέσα του 11ου ως τον 9ο αι. π.Χ.. Ειδικότερα:

1) Αιολείς (αιολική διάλεκτος): Θεσσαλία → βορειοανατολικό Αιγαίο, Λέσβος, Τένεδος, απέναντι παράλια της Μ. Ασίας («Αιολίς»).

2) Ίωνες (+ πολλά άλλα φύλα: Δρύοπες, Μολοσσοί, Αρκάδες, Φωκείς, Μάγνητες): βορειοανατολική Πελοπόννησος, Αττική, Εύβοια → Κυκλάδες, Σάμος, Χίος, απέναντι ακτές της Μ. Ασίας· ίδρυση 12 νέων πόλεων + θρησκευτική ένωση του *Πανιωνίου*· τεράστια εξάπλωση, εις βάρος των άλλων φύλων. Όλη η δυτική ακτή της Μ. Ασίας έμεινε στην ιστορία με το όνομα *Ιωνία*.

3) Δωριείς: Λακωνία, Επίδαυρος, Τροιζήνα → Μήλος, Θήρα, Κρήτη → Ρόδος, Κως, νοτιοδυτικές ακτές της Μ. Ασίας· μετακίνηση όχι αναγκαστική, αλλά στα πλαίσια της εξάπλωσης των Δωριέων· πρώτη επαφή τους με τη Θάλασσα. Αργότερα συγκροτείται η θρησκευτική ένωση της *δωρικής εξάπολης* (Ιαλυσός, Κάμιρος, Λίνδος, Κως, Κνίδος, Αλικαρνασός).

Κατάληξη → Μόνιμη εγκατάσταση στους νέους τόπους, επέκταση στην ενδοχώρα, ενίοτε ανάμειξη μεταξύ των διαφόρων ελληνικών φύλων αλλά και με τους γηγενείς πληθυσμούς.

Οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση.

α) Η οικονομία – χαρακτηριστικά:

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

1. Κλειστή αγροτική οικονομία: η γη ήταν η κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή.
2. Συγκρότηση του οίκου (οικογένεια + οικονομικά εξαρτώμενα άτομα) και επιτέλεση όλων των παραγωγικών εργασιών.
3. Κατανάλωση των παραγόμενων αγαθών στο πλαίσιο του οίκου.
4. Τρόποι αναπλήρωσης πιθανών ελλείψεων αγαθών: ανταλλακτικό εμπόριο μεταξύ οίκων – ανταλλαγή δώρων – πόλεμος – πειρατεία.
5. Μονάδες μέτρησης της αξίας των ανταλλασσομένων προϊόντων: το βόδι / το δέρμα ζώου – τα μέταλλα – οι δούλοι.
6. Το εξωτερικό εμπόριο (μέταλλα + δούλοι) στα χέρια των φοινίκων.

β) Η κοινωνία – χαρακτηριστικά:

1. Βασική μονάδα κοινωνικής συγκρότησης → ο οίκος.
2. Οικονομική εξέλιξη του οίκου: τερματισμός των μετακινήσεων των ελληνικών φύλων → μόνιμη εγκατάσταση → κατοχή γης → οικονομική ισχύς.
3. Η κοινωνική και οικονομική μονάδα του οίκου αποτελούνταν από:
 - τους αρίστους (= ευγενείς), δηλ. τα μέλη του οίκου που συνδέονταν με συγγενικούς δεσμούς και διέθεταν οικονομική ισχύ (Ομηρικά έπη).
 - το πλήθος, δηλ. τους ανθρώπους που δεν είχαν άμεσους συγγενικούς δεσμούς με τους αρίστους, αλλά ζούσαν σε καθεστώς εξάρτησης από τον οίκο.
 - τους δημιουργούς, δηλ. τους εξειδικευμένους τεχνίτες κάθε περιοχής (π.χ. ξυλουργοί, αγγειοπλάστες κ.λπ.) που ήταν οικονομικά εξαρτημένοι από τον οίκο / τους οίκους της περιοχής.
 - τους δούλους του οίκου (περιουσιακό στοιχείο, προερχόμενο από πόλεμο ή πειρατεία).

γ) Η πολιτική οργάνωση – χαρακτηριστικά:

1) Φυλετικό κράτος: πρώτη μορφή ελληνικής πολιτικής οργάνωσης. Εσωτερική διάρθρωση φυλετικού κράτους: α' δυνατότητα: φυλή / φυλές → φατρίες → γένη (βάσει συγγένειας)

β' δυνατότητα: διάσπαση ενός ευρύτερου φύλου

γ' δυνατότητα: ένωση περισσότερων φυλών του ιδίου φύλου.

2) Εξέλιξη του φυλετικού σε πολιτικά οργανωμένο κράτος: φυλετικοί αρχηγοί → κληρονομικοί βασιλείς. Εσωτερική διάρθρωση πολιτικού κράτους:

ΒΑΣΙΛΙΑΣ

(αρχηγός στρατού → πόλεμος

κυβερνήτης + θρησκευτικός αρχηγός + δικαστής → ειρήνη)

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΓΕΡΟΝΤΩΝ

(«βασίλεις», δηλ. αρχηγοί των ισχυρών γενών· περιόρισαν την εξουσία του βασιλιά)

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ

(το πλήθος, κυρίως οι πολεμιστές· η σύνοδος συγκαλείται σε κρίσιμες περιστάσεις)

Συμπέρασμα: Την ομηρική περίοδο διαμορφώθηκαν όλοι εκείνοι οι θεσμοί που οδήγησαν από τα μέσα του 8^{ου} αι. π.Χ. στην πολιτική συγκρότηση των ελληνικών κοινωνιών.

δ) Ο πολιτισμός – τομείς:

1) Γραφή: Μετά από 3 αιώνες χωρίς γραφή εμφανίζεται ένα σύστημα που αποδίδει φθόγγους (9^{ος}-8^{ος} αι. π.Χ.)· προσαρμογή των συμβόλων του φοινικικού αλφαβήτου στις φωνητικές αξίες της ελληνικής γλώσσας + προσθήκη φωνηέντων → *ελληνική αλφαβητική γραφή*, η πρώτη αλφαβητική γραφή στην ιστορία.

2) Θρησκεία: δημιουργία των πρώτων *ιερών* → πανελλήνιος χαρακτήρας + παγίωση θρησκευτικών αντιλήψεων → *ολυμπιακό δωδεκάθεο*.

3) Λογοτεχνία: Συγκρότηση της πρώτης μεγάλης μορφής ποίησης των Ελλήνων, της προφορικής επικής ποίησης που είχε ως υπόβαθρο τα μυκηναϊκά τραγούδια με ηρωικό περιεχόμενο. Σύμφωνα με την παράδοση, ο Όμηρος θεωρείται ποιητής των επών (*Ιλιάδα* και *Οδύσσεια*).

4) Τέχνη: Γεωμετρική λόγω των γεωμετρικών σχεδίων στη διακόσμηση των αγγείων και στην κατασκευή των έργων μικροτεχνίας.

2.2. Αρχαϊκή εποχή (750-480 π.Χ.)

Χρονικά όρια. Από τα μέσα του 8^{ου} αι. ως την α' εικοσαετία του 5^{ου} αι. π.Χ.

Χαρακτηρισμός: Περίοδος προετοιμασίας· απαρχές της οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής εξέλιξης του ελληνικού κόσμου.

Χαρακτηριστικά (κατά χρονολογική σειρά):

1. Οργάνωση πόλεων – κρατών και ίδρυση αποικιών (Β' ελληνικός αποικισμός) για να αντιμετωπιστεί η οικονομική και κοινωνική κρίση του τέλους της ομηρικής εποχής (μέσα 8^{ου} αι.).
2. Πνευματικές αναζητήσεις και διαμόρφωση του χαρακτήρα του αρχαίου πολιτισμού (7^{ος} και 6^{ος} αι.).
3. Νικηφόροι αγώνες των Ελλήνων ενάντια στους «βαρβάρους» (Περσικοί Πόλεμοι) → ενίσχυση της εθνικής συνείδησης και του θεσμού της πόλης – κράτους (αρχή 5^{ου} αι.).

Η γένεση της πόλης – κράτους: Η πόλη – κράτος περιλαμβάνει τις έννοιες του χώρου και της διοικητικής οργάνωσης.

χώρος → μία πόλη με ή χωρίς την ευρύτερη περιοχή

διοικητική οργάνωση → ενιαία εξουσία για όλους όσους υπάγονται στην πόλη ή/και στην ευρύτερη περιοχή, με στόχο την αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων

Συστατικά στοιχεία της πόλης – κράτους:

1. Ένας τειχισμένος χώρος, κέντρο άσκησης της εξουσίας, *η πόλις / το άστυ* + η ευρύτερη περιοχή, δηλ. καλλιεργήσιμες εκτάσεις με μικρούς οικισμούς (κώμες), η *ύπαιθρος χώρα*. (γεωγραφικό συστατικό)
2. Συμμετοχή των κατοίκων της πόλης – κράτους, δηλ. *των πολιτών* στη διαχείριση των κοινών και στη λήψη των αποφάσεων → συγκρότηση ανάλογων τρόπων άσκησης της εξουσίας, δηλ. δημιουργία πολιτευμάτων. Εντοπίζονται 3 βασικές επιδιώξεις των πολιτών – προϋποθέσεις ύπαρξης για την πόλη – κράτος: α) η ελευθερία, β) η αυτονομία και γ) η αυτάρκεια. (οργανωτικό συστατικό)

Η σημασία του θεσμού της πόλης – κράτους. Σημαντική καινοτομία, μεγάλες συνέπειες για την εξέλιξη του πολιτισμού. Όλα τα σημαντικά επιτεύγματα του ελληνικού πολιτισμού (δημοκρατία, ποίηση, θέατρο, φιλοσοφία, ρητορική, επιστήμη) γεννήθηκαν μέσα από τη λειτουργία του θεσμού της πόλης – κράτους. Γιατί;



Οι πολίτες των ελληνικών πόλεων – κρατών αγωνίζονταν συνεχώς για την εξασφάλιση της ελευθερίας, της αυτονομίας και της αυτάρκειας της πόλης τους. Άρα:

- Δημιουργήθηκε μία μορφή πατριωτισμού με έντονο τοπικιστικό χαρακτήρα, τονίζονταν οι διαφορές μεταξύ των ελλήνων (όχι οι ομοιότητες), προκαλούνταν εμφύλιες συγκρούσεις και δεν διαμορφώνονταν οι προϋποθέσεις για τη συγκρότηση ενιαίου ελληνικού κράτους.
- Ωστόσο, η τριπλή βάση (ελευθερία, αυτονομία, αυτάρκεια) μετέτρεψε τον απλό κάτοικο της πόλης σε *πολίτη*, με *πολιτική δραστηριότητα* α) για την αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων και β) για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του. Αυτό αποτέλεσε τη γενεσιουργό δύναμη των επιτευγμάτων και της πολιτισμικής πορείας των Ελλήνων.

Η οικονομική και κοινωνική οργάνωση. Όλες οι πόλεις – κράτη δεν οργανώθηκαν συγχρόνως και με τον ίδιο τρόπο:

1. Οι διαφορετικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες κάθε περιοχής κατά την ομηρική εποχή οδήγησαν στη συγκρότηση διαφορετικών πόλεων – κρατών.
2. Εξελικτική πορεία στη Μικρά Ασία: μετακίνηση ελληνικών φύλων, αυτονόμηση κάποιων πληθυσμών, μόνιμη εγκατάσταση σε περιοχές με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (π.χ. χωροταξικά ή λατρευτικά), πιθανή ανάμειξη με τμήματα άλλων φύλων → πόλη – κράτος .
3. Εξελικτική πορεία στον ελλαδικό χώρο (εναλλακτικά):
 - α) τμήματα διαφορετικών φύλων ανεξαρτητοποιήθηκαν + οργανώθηκαν μεταξύ τους → πόλη – κράτος
 - β) γειτονικές κοινότητες ενώθηκαν σε ενιαίο χώρο → πόλη – κράτος (συνοικισμός)
 - γ) απόσπαση ομάδων ανθρώπων από τις κώμες και συγκρότηση ενιαίας διοίκησης → πόλη – κράτος (συνοικισμός).

Η κρίση του ομηρικού κόσμου. Χαρακτηριστικά:

1. Σταδιακή επιδείνωση των οικονομικών όρων / συνθηκών λόγω α) αύξησης του πληθυσμού, β) περιορισμένων καλλιεργήσιμων εκτάσεων, γ) συγκέντρωσης της γης σε λίγους, δ) απουσίας εργασιακής ειδίκευσης και ε) έλλειψης άλλων πόρων.
2. Περιορισμός της βασιλικής εξουσίας και αύξηση της δύναμης των ευγενών που ήταν γνωστοί και με τα ονόματα *αγαθοί, άριστοι, ευπατρίδες, εσθλοί, ιππείς*.
3. Ύπαρξη της πολυπληθούς τάξης των μικρών ή μεσαίων καλλιεργητών ή και ακτημόνων (*πλήθος, όχλος, κακοί*). Στο πλαίσιο της πόλης – κράτους πολλοί από αυτούς ασχολήθηκαν με το εμπόριο, τη ναυτιλία ή τη βιοτεχνία και πλούτισαν.
4. Ανάπτυξη του θεσμού της δουλείας. Ιδεολογική στήριξη: ο πολίτης πρέπει να απαλλαγεί από το βάρος της εργασίας για να μπορεί να ασχοληθεί μόνο με τα

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

κοινά. Πρακτικές πολλαπλασιασμού των δούλων: υποδούλωση λόγω χρεών (Αθήνα) και κατακτητικοί πόλεμοι (Σπάρτη).

Η αντιμετώπιση της κρίσης. Τα οικονομικά προβλήματα δεν μπορούσαν να επιλυθούν με το υπάρχον σύστημα της κλειστής αγροτικής οικονομίας. Οι λύσεις:

1. ανάπτυξη βιοτεχνίας και εμπορίου (Αθήνα)·
2. κατακτητικοί πόλεμοι και εδαφική επέκταση (Σπάρτη, Άργος, Ήλιδα)·
3. ίδρυση αποικιών (Κόρινθος, Μέγαρα, Χαλκίδα, Μίλητος συνδύασαν και τα 3).

Τα απομονωμένα τμήματα του ελληνικού κόσμου (Αρκάδες, Αιτωλοί, Ακαρνάνες, Ηπειρώτες, Μακεδόνες) διατήρησαν τη *φυλετική οργάνωση*.

Ο δεύτερος ελληνικός αποικισμός (8^{ος} – 6^{ος} αι. π.Χ.)

Ορισμός → Η αναγκαστική μετακίνηση ομάδας ανθρώπων, η εγκατάστασή τους σε άλλη περιοχή και η δημιουργία νέας πόλης – κράτους.

Διαφορές από τον α' αποικισμό → α) Η επιχείρηση ήταν οργανωμένη από τη μητρόπολη, β) η νέα πόλη – κράτος ήταν αυτόνομη και αυτάρκης, γ) οι σχέσεις με τη μητρόπολη ήταν χαλαρές ως ανύπαρκτες (σπάνια εχθρικές).

Αίτια δεύτερου ελληνικού αποικισμού.

1. Η *στενοχωρία* (αύξηση πληθυσμού + περιορισμένες καλλιεργήσιμες εκτάσεις).
2. Η *έλλειψη* μετάλλων και λοιπών πρώτων υλών.
3. Η αναζήτηση νέων αγορών.
4. Οι εσωτερικές πολιτικές κρίσεις, οι οποίες συνεπάγονταν την απομόνωση ομάδος πολιτών.
5. Η συσσώρευση γνώσεων για τις θαλάσσιες οδούς και τις περιοχές εγκατάστασης.
6. Ο ριψοκίνδυνος χαρακτήρας των Ελλήνων.

Χαρακτηριστικά δεύτερου ελληνικού αποικισμού.

1. Εξάπλωση των Ελλήνων στα όρια του τότε γνωστού κόσμου (Μεσόγειος + Εύξεινος Πόντος).
2. Περιορισμός της δραστηριότητας άλλων λαών (π.χ. των Φοινίκων).
3. Σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτιστική εξέλιξη.

Οικονομία → α) Επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας εκτός των ορίων των πόλεων – κρατών · β) ανάπτυξη του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα της οικονομίας (μεταποίηση, εμπόριο και υπηρεσίες) · γ) εμπόριο με κοπή και χρήση νομίσματος, δηλ. συναλλαγές με εμπορευματοχρηματικό χαρακτήρα.

Κοινωνία → Κοινωνικές συνέπειες λόγω οικονομικών μεταβολών: α) κρίση της αριστοκρατικής κοινωνίας και εξουσίας λόγω ανάρρησης των πολιτών που πλούτισαν από το εμπόριο · β) αύξηση της δουλείας λόγω ανάγκης για περισσότερα και φτηνότερα εργατικά χέρια (οι *αργυρώνητοι* δούλοι ως παράγων οικονομικής ανάπτυξης).

Πολιτισμός → α) Οι άποικοι μετέφεραν τα στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού στις νέες τους πατρίδες, π.χ. η διάδοση της γραφής και ειδικά του χαλκιδικού αλφαβήτου στους ιταλικούς λαούς· β) οι άποικοι αντάλλαξαν πολιτιστικά στοιχεία με τους γηγενείς πληθυσμούς (πολιτιστικοί πειραματισμοί).

Τα πολιτεύματα. Χαρακτηριστικά.

1. Η πόλη – κράτος ήταν ο βασικός θεσμός πολιτικής οργάνωσης.
2. Στο εσωτερικό της αναπτύχθηκαν ισχυρές κοινωνικές τάξεις, οι οποίες άσκησαν εξουσία.
3. Σε κάθε πόλη – κράτος ήταν διαφορετική η εξέλιξη του πολιτεύματος.
4. Θεωρητικά η εξέλιξη του πολιτεύματος ακολουθεί την εξής πορεία: α) βασιλεία → β) αριστοκρατία → γ) ολιγαρχία → δ) τυραννίδα → ε) δημοκρατία.
 - α) βασιλεία → Παρακμή και πτώση της με την ίδρυση πόλεων - κρατών· παρέμεινε μόνο εκεί που διατηρήθηκε ο φυλετικός τρόπος οργάνωσης (π.χ. Ήπειρος, Μακεδονία).
 - β) αριστοκρατία → Η εξουσία στα χέρια των *αρίστων* (ευγενική καταγωγή + κατοχή γης)· η εγκαθίδρυση αριστοκρατικών πολιτευμάτων συνδέεται με τη συγκρότηση των πόλεων – κρατών.
 - γ) ολιγαρχία → 1) Κρίση των αριστοκρατικών πολιτευμάτων επειδή α) ήρθαν στην επιφάνεια νέες κοινωνικές τάξεις λόγω ανάπτυξης του εμπορίου και της βιοτεχνίας, β) αυτές οι κοινωνικές τάξεις διεκδίκησαν μερίδιο στην εξουσία και γ) εμφανίστηκε το καινούργιο στρατιωτικό σώμα της *οπλιτικής φάλαγγας*, διά του οποίου καλλιεργήθηκε η έννοια της ισότητας σε όλα τα επίπεδα.
 - 2) Όξυνση των κοινωνικών διαφορών και των συγκρούσεων μεταξύ *ευγενών* και *πλουσίων* και *πλήθους* (τέλη του 7^{ου} και αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ.).
 - 3) Αντιμετώπιση της κατάστασης με την κωδικοποίηση του άγραφου, εθιμικού δικαίου, η οποία ανατέθηκε σε πρόσωπα κοινής αποδοχής από την τάξη των ευγενών (*νομοθέτες / αισυμνήτες*: Λυκούργος, Δράκων, Σόλων, Πιπτακός, Ζάλευκος, Χαρώνδας κ.λπ.)
 - 4) Συνέπεια: Συμμετοχή στη διακυβέρνηση της πολιτείας ανάλογα με την οικονομική κατάσταση των πολιτών, δηλ. με βάση το εισόδημα, άρα διεύρυνση της πολιτικής βάσης → μεταβολή του πολιτεύματος από αριστοκρατικό σε *ολιγαρχικό / τιμοκρατικό*.
 - δ) τυραννίδα → 1) Η ολιγαρχία δεν έδωσε λύση στα προβλήματα του πλήθους.
 - 2) Οι αντιθέσεις υποδαυλίστηκαν από συγκεκριμένα πρόσωπα (ευγενείς) που ήθελαν να επιβάλουν τη δική τους εξουσία.
 - 3) Τα πρόσωπα αυτά αναδείχτηκαν σε ηγέτες των κατώτερων κοινωνικών ομάδων, στην υποστήριξη των οποίων βασίστηκαν για να καταλάβουν την εξουσία → εγκαθίδρυση *τυραννίδος / τυραννικού καθεστώτος* με «προσωπικό» χαρακτήρα (Πολυκράτης / Σάμος, Περίανδρος / Κόρινθος, Θεαγένης / Μέγαρα, Πεισίστρατος / Αθήνα).
 - 4) Ορισμένοι τύραννοι φρόντισαν για την ανάπτυξη της πόλης τους και για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των πολιτών.
 - 5) Οι περισσότεροι είχαν βίαιο τέλος (δολοφονήθηκαν).
 - ε) δημοκρατία → 1) Εμφανίζεται μετά τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. και στις λιγότερες (όχι στις περισσότερες) περιοχές, π.χ. στην Αθήνα, με τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη.
 - 2) Βασικό πολιτειακό όργανο γίνεται η συνέλευση όλων των ενηλίκων κατοίκων που είχαν πολιτικά δικαιώματα, δηλ. η *εκκλησία του δήμου*.

3) Καθιερώνονται τα δικαιώματα της *ισηγορίας* (= κάθε πολίτης να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη του για τη διαχείριση των κοινών) και της *ισονομίας* (= κάθε πολίτης να συμμετέχει στη διαμόρφωση και την ψήφιση των νόμων).

Γενικά: Κάθε πόλη – κράτος παγίωσε ένα συγκεκριμένο σύστημα διακυβέρνησης, π.χ. Σπάρτη (7^{ος} – 2^{ος} αι. π.Χ.) → ολιγαρχικό πολίτευμα
Αθήνα (7^{ος} – 6^{ος} αι. π.Χ.) → όλο το φάσμα των πολιτευμάτων μέχρι τη θεμελίωση της δημοκρατίας.

Ο πολιτισμός. Οι πρώτες πνευματικές και καλλιτεχνικές αναζητήσεις εντοπίζονται στην Ιωνία, αλλά γρήγορα διαδίδονται και στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο.

Ποίηση: Προσωπικό ύφος, εκφράζει βιώματα και συναισθήματα.

Πεζογραφία: Γεννιέται η *φιλοσοφία* (φυσικοί φιλόσοφοι) και η *ιστορία* (λογογράφοι, Ηρόδοτος).

Τέχνη: Μετά την πρώτη «ανατολίζουσα» φάση, διαμόρφωσε χαρακτηριστικά τυπικά των ελληνικών αισθητικών αντιλήψεων. Καλλιεργήθηκε η *αρχιτεκτονική* (δωρικός και ιωνικός ρυθμός), η *γλυπτική* (κούροι και κόρες) και η *κεραμική τέχνη* (μελανόμορφος και ερυθρόμορφος ρυθμός).

Θρησκεία: Έχουν αποκρυσταλλωθεί οι θρησκευτικές δοξασίες και ο τρόπος λατρείας κάθε θεού · τα χαρακτηριστικά της μορφής κάθε θεού γίνονται κοινά για όλους τους Έλληνες · ορισμένα ιερά αποκτούν πανελλήνια σημασία (π.χ. οι Δελφοί, η Ολυμπία, η Δήλος).

Οι περσικοί πόλεμοι. Κατά την α΄ εικοσαετία του 5^{ου} αι. π.Χ. οι Έλληνες αντιμετωπίζουν επιτυχώς τον περσικό επεκτατισμό.

Αφορμή → Η ατυχής *ιωνική επανάσταση* (499-494 π.Χ.).

Α΄ απόπειρα περσικής επέκτασης στον ελλαδικό χώρο → Ολοκληρωτική καταστροφή του περσικού στόλου στον Άθω · υποταγή της Θράκης και της Μακεδονίας.

Α΄ οργανωμένη περσική εκστρατεία → Ναυτική επιχείρηση, με στόχο την τιμωρία των Αθηναίων και των Ερετριέων για τη βοήθεια προς τους Ίωνες · στον *Μαραθώνα* δόθηκε το τέλος (490 π.Χ., Μιλτιάδης).

Β΄ οργανωμένη περσική εκστρατεία → Τεράστιες χερσαίες και ναυτικές δυνάμεις με στόχο την κατάκτηση ολόκληρου του ελλαδικού χώρου · μετά από τη σειρά των γνωστών συγκρούσεων – Θερμοπύλες (Λεωνίδα), Αρτεμίσιο, Σαλαμίνα (Θεμιστοκλής), Πλαταιές (Παυσανίας), Μυκάλη – οι Πέρσες εγκαταλείπουν με τα υπολείμματα του στρατού τους τον ελλαδικό χώρο (480-479 π.Χ.).

Ταυτόχρονα → Οι Έλληνες αναχαιτίζουν τους Καρχηδόνιους στη Σικελία (μάχη της *Ιμέρας*, 480 π.Χ.).

Σημασία των περσικών πολέμων.

1. Σύγκρουση όχι μόνο δύο αντιπάλων, αλλά δύο διαφορετικών τρόπων ζωής, δύο συστημάτων αξιών, δύο πολιτισμών.
2. Προβολή του δυναμισμού της πόλης – κράτους ως προς τον οργανωτικό τομέα.
3. (Το σημαντικότερο): Δημιουργία κοινής εθνικής συνείδησης και κοινής ιστορικής μνήμης όλων των Ελλήνων · οι περσικοί πόλεμοι ήταν οι πρώτοι *εθνικοί πόλεμοι* των Ελλήνων στην ιστορία.

2.3. Κλασική εποχή (480-323 π.Χ.)

Ορισμός και χρονικά όρια . Κλασική ονομάζεται η εποχή που μεσολαβεί από το τέλος των περσικών πολέμων (480 π.Χ.) μέχρι το θάνατο του μεγάλου Αλεξάνδρου (323 π.Χ.).

Αξιολόγηση. Ο χαρακτηρισμός *κλασική* αποδίδεται στην εποχή αυτή, διότι: α) οι συντελεστές της και τα επιτεύγματά τους θεωρούνται ανώτερα από κάθε προηγούμενο, β) τα δημιουργήματά της όχι μόνο επεβίωσαν αλλά και άσκησαν δημιουργική επίδραση σε μεταγενέστερες εποχές και γ) τότε διαμορφώθηκαν οι αξίες που θεμελίωσαν το σύγχρονο δυτικό πολιτισμό.

Χαρακτηριστικά (κατά χρονολογική σειρά):

- Οι ψυχολογικές επιπτώσεις της νίκης των Ελλήνων στους περσικούς πολέμους (αυτοπεποίθηση, ψυχική ευφορία, αίσθηση αυτάρκειας και υπεροχής έναντι των «βαρβάρων») που λειτούργησαν ως κίνητρο για τα μεγάλα επιτεύγματα.
- Η ηγεμονία της Αθήνας και η αντιπαράθεσή της με τη Σπάρτη → διαίρεση του ελληνικού κόσμου σε δύο μεγάλους συνασπισμούς, εμφύλια σύρραξη (Πελοποννησιακός πόλεμος).
- Παρέμβαση των Περσών στα ελληνικά πράγματα με παροχή χρημάτων ή στρατιωτικής βοήθειας (α' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.).
- Ιδέα της πανελληνίας ένωσης → Ελληνισμός της Μακεδονίας, προεργασία από τον Φίλιππο τον Β' και ολοκλήρωση από τον Μεγάλο Αλέξανδρο.

Η συμμαχία της Δήλου – Αθηναϊκή ηγεμονία.

Η ίδρυση της συμμαχίας της Δήλου και η μετατροπή της σε αθηναϊκή ηγεμονία συνδέεται άρρηκτα με τα εσωτερικά πολιτικά πράγματα της Αθήνας και με τον αγώνα εναντίον των Περσών που ακόμη συνεχιζόταν. Συγκεκριμένα:

1. Μετά τους περσικούς πολέμους η Αθήνα εξελίχθηκε σε μεγάλη ναυτική δύναμη.
2. Για να προωθήσει τα συμφέροντά της ίδρυσε την *Α' Αθηναϊκή συμμαχία (478/7 π.Χ.)* και τέθηκε επικεφαλής μεγάλου μέρους των ελληνικών πόλεων. Χαρακτηριστικά της συμμαχίας: α) έδρα στη Δήλο (*Δηλιακή συμμαχία*), β) συμμαχικό ταμείο και ετήσια συγκέντρωση των αντιπροσώπων στη Δήλο, γ) φόρος σε πλοία ή χρήματα και δ) (στην αρχή) όλα τα μέλη τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις.
3. Η Αθήνα χρησιμοποίησε τη συμμαχία ως μέσο επικράτησης (εναντίον των Περσών) και επιβολής κυριαρχίας (στους ίδιους τους συμμάχους).
4. Όσοι Έλληνες δεν είχαν προσχωρήσει στη συμμαχία δεν εκδήλωναν φανερά την αντίθεσή τους – ακόμη και οι Σπαρτιάτες ήταν επιφυλακτικοί.
5. Ιδιαίτερο ρόλο διαδραμάτισε ο Κίμων: εκπρόσωπος της αριστοκρατικής παράταξης και υπέρ της συνεργασίας με τη Σπάρτη. Η φιλολακωνική του πολιτική ηττήθηκε, παρά το προσωπικό του κύρος λόγω της επιτυχούς αντιμετώπισης των Περσών (εκβολές του Ευρυμέδοντα, 467 π.Χ.), και οι φιλικές σχέσεις Αθήνας – Σπάρτης διακόπηκαν (Γ' Μεσσηνιακός πόλεμος, 464-455 π.Χ.).
6. Ο Κίμων εξοστρακίστηκε (461 π.Χ.), οι δημοκρατικοί – με αρχηγό τον Εφιάλτη – επικράτησαν και η φιλολακωνική πολιτική εγκαταλείφθηκε οριστικά. Στη συνέχεια αρχηγός των δημοκρατικών αναδείχθηκε ο Περικλής.

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

7. Η Αθήνα κατόρθωσε να επεκτείνει τη συμμαχία ανάμεσα στους Έλληνες και τελικά τη μετέτρεψε σε *ηγεμονία*: α) μεταφορά του συμμαχικού ταμείου στην Ακρόπολη (454 π.Χ.) και β) ένοπλες επεμβάσεις των Αθηναίων στις συμμαχικές πόλεις με την παραμικρή υπόνοια αντίδρασης.
8. Επιστροφή του Κίμωνα το 451 π.Χ. και ανατροπή του πολιτικού σκηνικού: α) υπογραφή πενταετούς ανακωχής με τη Σπάρτη και β) εστίαση στον αγώνα εναντίον των Περσών → πολιορκία του Κιτίου και θάνατος του Κίμωνα (450 π.Χ.), νίκη του Αθηναϊκού στόλου επί του Περσικού στη Σαλαμίνα της Κύπρου (449 π.Χ.) και υπογραφή συνθήκης ειρήνης με τους Πέρσες που τους υποχρέωνε να αναγνωρίσουν την ανεξαρτησία των Ελληνικών πόλεων της Μ. Ασίας (*Καλλίειος ή Κιμώνειος ειρήνη*).
9. Κυριαρχία στην πολιτική σκηνή του Περικλή μετά το θάνατο του Κίμωνα. Υπογραφή τριαντάχρονης συνθήκης ειρήνης με τη Σπάρτη (*τριακοντούταις σπονδαί, 445 π.Χ.*).

Η εποχή του Περικλή.

Το χρονικό πλαίσιο → Μόνο 15 χρόνια ειρήνης (*τριακοντούταις σπονδαί, 445 π.Χ.*) κυριαρχία του Περικλή στα πολιτικά πράγματα της Αθήνας.

Χαρακτηρισμός → Ο Περικλής σφράγισε με τη δράση του την ανάπτυξη της Αθήνας α) στο εσωτερικό και β) στο εξωτερικό (απόλυτη κυριαρχία επί των συμμάχων). 5^{ος} αι. π.Χ. → *χρυσούς αιών του Περικλέους*

Οι συνθήκες: 1) Καθιερώθηκε μετά τη δολοφονία του Εφιάλτη και το θάνατο του Κίμωνα.

2) Εκλεγόταν με δημοκρατικές διαδικασίες στο αξίωμα του στρατηγού.

Ηγετικά προσόντα: 1) Επιβαλλόταν στο πλήθος χωρίς να περιορίζει τις ελευθερίες του.

2) Διέθετε πολιτική οξυδέρκεια (*«εγίγνετό τε λόγω μεν δημοκρατία, έργω δε υπό του πρώτου ανδρός αρχή»*).

Η πολιτική του: 1) Ενίσχυσε το δημοκρατικό πολίτευμα (χρηματική αποζημίωση για τους κληρωτούς άρχοντες, τους βουλευτές και τους δικαστές, δαπάνες για την πολιτιστική ανάπτυξη, θεωρικά).

2) Επέκτεινε την εμπορική επιρροή των Αθηναίων και προς τη Δύση (συμμαχία με την Εγέστα, τους Λεοντίνους και το Ρήγιο, συμμετοχή στην αποικία των Θουρίων, ανάδειξη του Πειραιά στο κυριότερο εμπορικό λιμάνι όλης της Μεσογείου).

3) Διασφάλισε τα έσοδα του κράτους από α) τα μεταλλεία, β) τη φορολογία, γ) το φόρο των συμμάχων και δ) τις έκτακτες εισφορές.

α) Μεταλλεία (του Λαυρίου) → Εκμίσθωση σε ιδιώτες, εργασία από δούλους.

β) Φορολογία → Άμεση φορολογία σε στιγμές μεγάλης κρίσης, μετοίκιο, έμμεση φορολογία για τα εισαγόμενα και εξαγόμενα προϊόντα από τα αθηναϊκά λιμάνια.

γ) Φόρος των συμμάχων → Το συμμαχικό ταμείο μεταφέρθηκε στην Αθήνα (454 π.Χ., 8.000 τάλαντα), τακτικοί και έκτακτοι φόροι προς τους συμμάχους υπό μορφή πολεμικών αποζημιώσεων.

δ) Έκτακτες εισφορές → Θεσμός της *λειτουργίας* που αφορούσε τους πλουσιότερους πολίτες και είχε υποχρεωτικό και τιμητικό ταυτόχρονα χαρακτήρα (οι βασικές λειτουργίες: *χορηγία, τριηραρχία, αρχιθεωρία, εστίαση, γυμνασιαρχία*).

Ο Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.): Η σκληρότερη εμφύλια σύγκρουση του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

- Α) Τα προφανή αίτια: 1) Τα προβλήματα που εκδηλώνονταν μέχρι το 445 π.Χ. (τριακοντούτεις σπονδαί) με τις τοπικές συγκρούσεις μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών – Θηβαίων – Κορινθίων ποτέ δεν λύθηκαν.
2) Η Αθηναϊκή και η Πελοποννησιακή συμμαχία (Αθήνα – Σπάρτη) βρίσκονταν σε συνεχή ανταγωνισμό.
- Β) Τα βαθύτερα αίτια: 1) Η φυλετική διαφορά (Ιωνες – Δωριείς)
2) Η πολιτειακή συγκρότηση των δύο αντιπάλων (δημοκρατία – ολιγαρχία)
3) Οι ηγεμονικές τάσεις της Αθήνας.
4) Όλος ο ελληνικός κόσμος είχε χωριστεί σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα.
- Διάρκεια: Περίπου 30 χρόνια.
- Έρευνα και περιγραφή: Οι ιστορικοί Θουκυδίδης και Ξενοφών.
- Φάσεις: α) Αρχιδάμιος / Δεκαετής πόλεμος (431-421 π.Χ.), β) Σικελική εκστρατεία (415-413 π.Χ.) και γ) Δεκελειακός / Ιωνικός πόλεμος (413-404 π.Χ.).
- Χαρακτηρισμός: Εξοντωτικός ο πόλεμος για τις ελληνικές πόλεις, ιδίως για όσες ήρθαν σε άμεση αντιπαράθεση με μία από τις δύο μεγάλες δυνάμεις (π.χ. Μυτιλήνη, Μήλος).
- Επιπτώσεις: α) υλικές καταστροφές, β) εξαχρείωση των ανθρώπων και γ) προϋποθέσεις ανάμειξης των Περσών στα ελληνικά πράγματα.
- Συνέπειες: α) άμεσες: Ήττα των Αθηναίων και αναγνώριση της Σπαρτιατικής ηγεμονίας (404 π.Χ.), β) έμμεσες: Παρακμή των πόλεων-κρατών κατά τον επόμενο αιώνα.

Η κρίση της πόλης-κράτους, 4^{ος} αι. π.Χ.

- Κρίση στο εσωτερικό → οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα.
- Κρίση στο εξωτερικό → όξυνση του ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων-κρατών, πολλαπλασιασμός των συγκρούσεων, περσική επέμβαση.
- Περσική πολιτική → παροχή χρημάτων προς διαφορετικές κατευθύνσεις με στόχο τη διάσπαση του ελληνικού κόσμου.
- Τα γεγονότα → 1) Μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο δημιουργήθηκε αντισπαρτιατικός συνασπισμός (Θήβα, Κόρινθος, Άργος, Αθήνα) με περσική υποκίνηση και ξέσπασε ο Βοιωτικός / Κορινθιακός πόλεμος (395-386 π.Χ.).

2) Ο πόλεμος τελείωσε με τη μειωτική για τον ελληνισμό *Βασιλείο / Ανταλκίδειο ειρήνη*. Όροι: α) υποταγή των πόλεων της Μ. Ασίας και της Κύπρου στον Πέρση ηγεμόνα, β) αυτονομία των ελληνικών πόλεων, πλην της Ίμβρου, της Λήμνου και της Σκύρου που έμειναν στους αθηναίους και γ) η Σπάρτη σε ρόλο τοποτηρητή των περσικών συμφερόντων στην Ελλάδα. Με την ειρήνη αυτή οι Σπαρτιάτες μεταβάλλονται ουσιαστικά σε όργανα της περσικής πολιτικής στην Ελλάδα.

3) Μετά τη Σπαρτιατική ακολουθεί η βραχύβια *Θηβαϊκή ηγεμονία*, με τις μάχες στα Λεύκτρα (371 π.Χ.) και στη Μαντίνεια (362 π.Χ.) να κρίνουν αντίστοιχα την άνοδο και την πτώση της.

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- Όλα τα παραπάνω → Συμπτώματα παρακμής των ελληνικών πόλεων-κρατών.

Η πανελλήνια ιδέα. Μέσα από την παρακμή και την κακοδαιμονία γεννιέται το όραμα ενός *πανελληνίου συνασπισμού*. Η πανελλήνια ένωση άρχισε ως ιδέα και σταδιακά μεταβλήθηκε σε πολιτική:

1) Γοργίας, σοφιστής, τέλη του 5^{ου} αι. → διατύπωσε για πρώτη φορά την ιδέα (ρητορικός λόγος στην Ολυμπία) .

2) Ισοκράτης, Αθηναίος ρητοροδιδάσκαλος → εξέφρασε την αντίστοιχη πολιτική, καθώς ήταν από τους πρώτους που κατόρθωσαν να αποδεσμευτούν από το τοπικιστικό πνεύμα της εποχής. Απόψεις του, κατά χρονολογική σειρά:

- Η Αθήνα μπορεί να ανασυστήσει την ηγεμονία της και να αναλάβει τον κοινό ελληνικό αγώνα εναντίον των Περσών (Πανηγυρικός, 380 π.Χ.).
- Ένας ισχυρός μονάρχης μπορεί να ενώσει τους Έλληνες και να τους οδηγήσει εναντίον των Περσών (υποψήφιος προσωπικότητες: Ευαγόρας, Ιάσοντας, Διονύσιος ο Α΄).
- Ο Φίλιππος ο Β΄ της Μακεδονίας κρίνεται ως ο καταλληλότερος για να αναλάβει αυτό το ρόλο.

3) Δημοσθένης, Αθηναίος ρήτορας → αντίθετος προς όλα τα προηγούμενα, εκφράζει την παραδοσιακή θέση περί πρωταγωνιστικού ρόλου της Αθήνας, σε αντίθεση με τις άλλες πόλεις-κράτη.

Ο Φίλιππος ο Β΄ και η ένωση των Ελλήνων. Ισχυρός ηγεμόνας, πρώτα σταθεροποίησε τη θέση του στο θρόνο της Μακεδονίας και έπειτα α) ισχυροποίησε το μακεδονικό κράτος και β) επέκτεινε την εξουσία του στην υπόλοιπη Ελλάδα, υλοποιώντας με αυτό τον τρόπο την ιδέα της πανελληνίας ένωσης.

A) Ισχυροποίηση μακεδονικού κράτους:

1. αντιμετώπιση των επιδρομών Ιλλυριών και Παιόνων στα βόρεια·
2. οργάνωση ισχυρού στρατού (μακεδονική φάλαγγα, αποτελούμενη από 16 σειρές πεζεταίρους με σάρισες – ιππικό (εταίροι) - σώμα ακοντιστών, τοξοτών και πελταστών)·
3. δημιουργία ισχυρής οικονομίας (κατάληψη μεταλλείων χρυσού στο Παγγαίο, κοπή νομίσματος (χρυσός στατήρ))·
4. επεκτατική εξωτερική πολιτική (στην αρχή με στόχο την εξασφάλιση καλλιεργήσιμων εκτάσεων για τους άνδρες του στρατού και αργότερα με σκοπό την υπαγωγή της κεντρικής και νότιας Ελλάδας στη μακεδονική εξουσία και την ένωση των Ελλήνων υπό την αρχηγία του).

B) Επέκταση της εξουσίας του στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ο Φίλιππος ο Β΄ επέκτεινε την εξουσία του κατά στάδια:

1. Α΄ στάδιο: Κατάληψη Χαλκιδικής, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, μέχρι τις δυτικές ακτές του Εύξεινου Πόντου.
2. Β΄ Στάδιο: Επέμβαση στη Θεσσαλία και τη νότιο Ελλάδα (αφορμή το μαντείο των Δελφών), νικηφόρα μάχη στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.) ενάντια σε Θηβαίους και Αθηναίους, επιβολή του ως αδιαφιλονίκητου πανελληνίου ηγέτη που μπορεί να οδηγήσει τους Έλληνες εναντίον των περσών.
3. Γ΄ Στάδιο: Συνέδριο στην Κόρινθο (337 π.Χ.) με συμμετοχή όλων των ελληνικών πόλεων (πλην Σπάρτης) → υλοποιείται η πανελλήνια ιδέα. Αποφάσεις:

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- απαγόρευση συγκρούσεων μεταξύ ελληνικών πόλεων και βίαιης μεταβολής των καθεστώτων τους ·
- προστασία της ναυσιπλοΐας και καταδίκη της πειρατείας ·
- ίδρυση πανελλήνιας συμμαχίας με αμυντικό και επιθετικό χαρακτήρα (εναντίον των Περσών) και ισόβιο αρχηγό τον Φίλιππο Β΄.

Τέλος, 336 π.Χ. → Επανάληψη του συνεδρίου μετά τη δολοφονία του Φιλίππου του Β΄ και έκφραση της εμπιστοσύνης των συνέδρων στο πρόσωπο του γιου του, Αλέξανδρου.

Το οικουμενικό κράτος του Μ. Αλεξάνδρου. Το οικουμενικό κράτος του Μ. Αλεξάνδρου ήταν αποτέλεσμα της εκστρατείας στην Ανατολή που πραγματοποίησε σε διάστημα ένδεκα χρόνων (334-325 π.Χ.). Χαρακτηριστικά της εκστρατείας:

Αρχικός στόχος: η αντιμετώπιση του περσικού κινδύνου.

Επίτευγμα: η κατάλυση της Περσικής αυτοκρατορίας.

Αφετηρία η Πέλλα (334 π.Χ.) και τέρμα ο Ινδός ποταμός (325 π.Χ.). Καλύφθηκε μεγάλο μέρος του τότε γνωστού κόσμου.

Φάσεις: 1) Α΄ Φάση (334-331 π.Χ.) → κυριαρχία στη Μ. Ασία, απελευθέρωση των ελληνικών πόλεων (κατόπιν συγκρούσεων στον Γρανικό ποταμό (334 π.Χ.) και στην Ισσό (333 π.Χ.)), κατάληψη της Φοινίκης και της Παλαιστίνης (333-2 π.Χ.), κατάκτηση της Αιγύπτου, υποδοχή του Αλεξάνδρου ως απελευθερωτή και ανακήρυξή του σε φαραώ, ίδρυση της Αλεξάνδρειας (331 π.Χ.).

2) Β΄ Φάση (331-327 π.Χ.) → πορεία στη Μεσοποταμία, σύγκρουση στα Γαυγάμηλα και νίκη επί του Δαρείου του Γ΄, κατάληψη των μεγάλων πόλεων της περσικής αυτοκρατορίας (331-330 π.Χ.), κατάληψη των ανατολικών σατραπειών (Παρθία, Υρκανία, Αρεία, Αραχωσία, 330 π.Χ.), κατάκτηση της Βακτριανής και της Σογδιανής, σύλληψη του Βήσσου, δολοφόνου του Δαρείου, και ίδρυση της Αλεξάνδρειας της Εσχάτης στις άκρες της πρώην περσικής αυτοκρατορίας.

3) Γ΄ Φάση (327-325 π.Χ.) → εκστρατεία στην ινδική χερσόνησο, με στόχο την προσέγγιση του τέλους της Οικουμένης που τότε πίστευαν ότι βρισκόταν στην Ινδία, νικηφόρα σύγκρουση με τον Πύρο στον Υδάσπη ποταμό, πορεία ανατολικότερα μέχρι τον Ύφαση ποταμό και τέρμα λόγω της αντίδρασης του μακεδονικού στρατού (326 π.Χ.), προσέγγιση των εκβολών του Ινδού και επιστροφή στη Βαβυλώνα μέσω της ερήμου της Γεδρωσίας, παράλληλος περίπλους των ασιατικών ακτών από τον ναύαρχο Νέαρχο.

Το τέλος: Ο Αλέξανδρος πέθανε την άνοιξη του 323 π.Χ. στη Βαβυλώνα, ενώ σχεδίαζε τον περίπλου της Αραβίας.

Το έργο του Μ. Αλεξάνδρου.

Γενικός χαρακτηρισμός:

- 1) Ο Μ. Αλέξανδρος δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την οικουμενική ανάπτυξη του Ελληνισμού.
- 2) Πραγματοποίησε τεράστιο έργο σε πολλούς τομείς, παρά τη σύντομη ζωή του (πέθανε 33 ετών) και την περιορισμένη χρονικά βασιλεία του (336-323 π.Χ.).
- 3) Το έργο του επηρέασε τους επόμενους αιώνες και μετέβαλε την ιστορική πορεία των λαών της Ανατολής και της Μεσογείου.

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- 4) Η μορφή και η δράση του έμειναν ζωντανές στη μνήμη των λαών, συνυφάνθηκαν με τη λαϊκή φαντασία και δημιουργήθηκαν θρύλοι.

Ειδικότερα:

- 1) Στρατιωτικός τομέας: διορατικός στρατηγός με μεγαλοφυή σκέψη ως προς
α) την κατάκτηση τεράστιων περιοχών
β) τον σχεδιασμό αντιμετώπισης του αντιπάλου στις κατά μέτωπο συγκρούσεις και στις πολιορκίες.
- 2) Πολιτική δράση: στόχος η ανάμειξη ελληνικού και ασιατικού κόσμου και η ένωσή τους υπό ισχυρή διοίκηση (α) αποδοχή των τοπικών παραδόσεων και του διαφορετικού τρόπου άσκησης της εξουσίας κάθε λαού, β) διατήρηση του θεσμού των σατραπειών, με Έλληνες ή Πέρσες διοικητές, γ) δημιουργία σχετικής διοικητικής παράδοσης).
- 3) Οικονομικός τομέας: δημιουργία του συστήματος της νομισματικής οικονομίας, με ενιαίο χαρακτήρα στην απέραντη αυτοκρατορία, και εγκατάλειψη της ιδέας του αυτοκρατορικού θησαυροφυλακίου. (Επιμέρους μέτρα: α) κατάργηση της σατραπείας ως φορολογικής μονάδας, β) δημιουργία φορολογικής περιφέρειας με περισσότερες της μιας σατραπείες, γ) μετατροπή των θησαυρών που συγκεντρώνονταν σε χρυσό νόμισμα).
- 4) Πολιτιστικός τομέας: τεράστια η πολιτισμική σημασία της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου που πήρε τη διάσταση της *ένοπλης εξερεύνησης*. Επιμέρους στοιχεία που δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό: α) διάδοση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού, β) υιοθέτηση πολιτιστικών στοιχείων των λαών της Ανατολής, γ) ίδρυση νέων πόλεων, δ) εξερεύνηση περιοχών, ε) επιθυμία για έρευνα.

Ο πολιτισμός της κλασικής περιόδου.

Γενικά: Η πολιτιστική ανάπτυξη της κλασικής περιόδου γίνεται αντιληπτή: α) από τα πνευματικά και καλλιτεχνικά επιτεύγματα και β) από την καθημερινή ζωή στις ελληνικές πόλεις (μητροπολιτική Ελλάδα και αποικίες).

α) Επιτεύγματα:

- 5^{ος} και 4^{ος} αι. π.Χ. → έργα απaráμιλλα σε πνευματική και καλλιτεχνική λαμπρότητα· πρότυπα για τους μεταγενέστερους δημιουργούς.
- Αθήνα → τα πρωτεία στην πολιτιστική ανάπτυξη: ευημερία και ποιότητα ζωής, πόλος έλξης για καλλιτέχνες και πνευματικούς ανθρώπους, δράση Περικλή, οικοδόμηση σπουδαίων έργων στην Ακρόπολη, τέλεση λαμπρών πανηγύρεων και πνευματικών εκδηλώσεων (Παναθήναια, Ελευσίνα μυστήρια, θεατρικές παραστάσεις κ.ά.).

β) Καθημερινή ζωή:

- περιφρονητική αντιμετώπιση της χειρωνακτικής εργασίας ·
- ενασχόληση των ελεύθερων πολιτών με τα κοινά ·
- διασκέδαση σε ιδιωτικά συμπόσια και σε δημόσιες γιορτές και πανηγύρια (π.χ. θεατρικές παραστάσεις) ·
- κοινωνικός ο χαρακτήρας των ειδικών τελετών που πλαισίωναν τη γέννηση, το γάμο και τον θάνατο.

Ειδικότερα:

- *Φιλοσοφία* → επίκεντρο ο άνθρωπος και τα προβλήματά του · ερμηνεία των φαινομένων με βάση τη λογική (ορθολογισμός). Εκπρόσωποι: σοφιστές και Σωκράτης (5^{ος} αι.), Πλάτων και Αριστοτέλης (4^{ος} αι) – όλοι επιδίωξαν με τις προτάσεις τους να βελτιώσουν τον άνθρωπο και τη ζωή του.
- *Ιστοριογραφία* → Ηρόδοτος και Θουκυδίδης (5^{ος} αι.), Ξενοφών (4^{ος} αι.). Ο Θουκυδίδης με το έργο του έθεσε τα θεμέλια της επιστήμης της ιστορίας.
- *Ποιητική τέχνη* → Τεράστια η προσφορά της Αθήνας της κλασικής περιόδου στη σύγχρονη πολιτισμένη ανθρωπότητα με την *τραγωδία* (Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης) και με την *κωμωδία* (Αριστοφάνης).
- *Ρητορικός λόγος* → Καλλιεργήθηκε κυρίως τον 4^ο αι. (Λυσίας, Ισοκράτης, Δημοσθένης), στο πλαίσιο της άνθησης του δημοκρατικού πολιτεύματος και της οργάνωσης της δικαιοσύνης προς το συμφέρον του πολίτη.
- *Επιστήμες* → Κατά την κλασική περίοδο συστηματοποιήθηκαν οι γνώσεις για τη φύση και τον άνθρωπο · οι περισσότεροι φιλόσοφοι ήταν και ειδικοί ερευνητές σε κάποιο τομέα της επιστήμης, π.χ. Μέτων ο Αθηναίος (μαθηματικά και αστρονομία), Ιππόδαμος ο Μιλήσιος (πολεοδομία), Ιπποκράτης ο Κώος (ιατρική · ο Ιπποκράτης εισήγαγε τη θεμελιώδη αντίληψη ότι όλες οι ασθένειες έχουν φυσικά αίτια).
- *Τέχνες* → Μεγάλη η ανάπτυξη των εικαστικών τεχνών κατά την κλασική περίοδο · ειδική μνεία αξίζει να γίνει στην αρχιτεκτονική (Ικτίνος, Καλλικράτης, Μνησικλής), στην πλαστική (Φειδίας και οι μαθητές του Αλκαμένης και Αγοράκριτος, Μύρων, Πολύκλειτος (5^{ος} αι.), Πραξιτέλης, Σκόπας και Λύσιππος (4^{ος} αι.) και στη ζωγραφική (Πολύγνωτος, Μίκων, Ζεύξις 5^{ος} αι. και Πάμφυλος, Απελλής και Πρωτογένης (4^{ος} αι) και την αγγειογραφία.

III. ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Ο ελληνιστικός κόσμος

1.1 Η διάσπαση του κράτους του Μεγάλου Αλεξάνδρου

Γενικά χαρακτηριστικά.

- Πρόβλημα διαδοχής, δεν υπήρχε νόμιμος και ικανός διάδοχος.
- Προσωρινή λύση: Φίλιππος Αρριδαίος (Φίλιππος Γ'), ετεροθαλής αδελφός του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και γιος από τη Ρωξάνη (Αλέξανδρος Δ') → και οι δύο ανίκανοι να ασκήσουν και να διατηρήσουν την εξουσία.
- Συνέπεια: διασπαστικές τάσεις στην αυτοκρατορία (εξεγέρσεις, απελευθερωτικοί πόλεμοι, συγκρούσεις).

Εξεγέρσεις και απελευθερωτικοί αγώνες.

A) Αθηναίοι και Αιτωλοί: Εξέγερση εναντίον των Μακεδόνων με την είδηση του θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου, αντιμακεδονικό μέτωπο υποκινούμενο από τον Υπερείδη και τον Δημοσθένη, ήττα και διάλυση μετά από συγκρούσεις σε Λαμία (Λαμιακός πόλεμος 322 π.Χ.) και Θεσσαλία. Συνέπειες:

- Αθήνα: αντικατάσταση δημοκρατικού πολιτεύματος από ολιγαρχικό, χρηματική αποζημίωση, μακεδονική φρουρά στη Μουνιχία ·
- δολοφονία Υπερείδη και αυτοκτονία Δημοσθένη ·
- μακεδονικές φρουρές σε πόλεις της Πελοποννήσου ·
- οι Αιτωλοί δεν τιμωρήθηκαν, διότι οι Μακεδόνες στρατηγοί έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στις διαμάχες των διαδόχων στην Ασία.

B) Ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας: Εξεγέρσεις γηγενών πληθυσμών και Ελλήνων της Βακτριανής, χωρίς αποτέλεσμα: ο Πείθων, διοικητής της Μηδίας, τις κατέστειλε και αυτοανακηρύχθηκε διοικητής των Άνω σατραπειών της αυτοκρατορίας.

Οι συγκρούσεις των διαδόχων.

Ανοιχτό το ζήτημα της διαδοχής του Μ. Αλεξάνδρου: α) οι φιλοδοξίες των στρατηγών και β) η απουσία ισχυρής κεντρικής εξουσίας προκάλεσαν πολυετείς συγκρούσεις.

Α' φάση → 20 χρόνια (321-301 π.Χ.) συγκρούσεων μέχρι τον διαμελισμό της αυτοκρατορίας σε επιμέρους βασιλεία. Τα γεγονότα:

- δολοφονίες των νομίμων διαδόχων και των επικρατέστερων στρατηγών ·
- πρώτη κατανομή της εξουσίας στο Τριπαράδεισο της Συρίας (321 π.Χ.): αναγόρευση του Αντίπατρου (ως γηραιότερου) σε επιμελητή αυτοκράτορα · κατανομή της διοίκησης των υπόλοιπων περιοχών της αυτοκρατορίας στους στρατηγούς ·
- ανάδειξη του Αντίγονου ως ισχυρότερου από τους στρατηγούς, αυτοανακήρυξή του ως αυτοκράτορα και παραχώρηση του τίτλου και στον γιο του, *Δημήτριο* τον *Πολιορκητή* ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- συνασπισμός των υπόλοιπων στρατηγών εναντίον του Αντιγόνου, μάχη στην Ιψό της Φρυγίας (301 π.Χ.) , ήττα και θάνατος του Αντιγόνου, φυγή και σωτηρία του γιου του Δημητρίου του Πολιορκητή ·
- διαμελισμός της αυτοκρατορίας μεταξύ των νικητών στρατηγών του Αντιγόνου · συγκρότηση 4 βασιλείων: της Αιγύπτου (Πτολεμαίος), της Συρίας (Σέλευκος), της Μακεδονίας (Κάσσανδρος) και της Θράκης (Λυσίμαχος) – οι νικητές στρατηγοί αναγορεύτηκαν βασιλείς.

Β' φάση → Συγκρούσεις μεταξύ των ηγεμόνων των βασιλείων μέχρι τη σταθεροποίηση της εξουσίας τους. Τα γεγονότα:

- κύριοι αντίπαλοι ο Λυσίμαχος της Θράκης (και της Μ. Ασίας) και ο Σέλευκος της Συρίας ·
- μάχη στο Κουροπέδιο της Λυδίας (281 π.Χ.), θάνατος του Λυσίμαχου, διαμελισμός των εδαφών του μεταξύ της Μακεδονίας και της Συρίας ·
- ίδρυση νέου βασιλείου στη Μ. Ασία με κέντρο την Πέργαμο ·
- εδάφη της επικράτειας των Σελευκιδών μετατράπηκαν σε ανεξάρτητα κρατίδια με γηγενείς ηγεμόνες: βασίλειο της Βιθυνίας, της Αρμενίας, του Πόντου, της Καππαδοκίας κ.ά. .

1.2. Τα χαρακτηριστικά του ελληνοιστικού κόσμου

α) Οικονομικά. Σημαντικές μεταβολές στον οικονομικό τομέα ως συνέπεια της κατάλυσης της περσικής αυτοκρατορίας και της εξάπλωσης του Ελληνισμού:

- ενιαίο οικονομικό σύστημα σε όλο τον ελληνοιστικό κόσμο (Έλληνες και αλλοεθνείς) → κοινό νομισματικό σύστημα, κοινή δημοσιονομική πολιτική, κοινός τρόπος συναλλαγών ·
- κατοχή όλης της γης και του μεγαλύτερου μέρους της γεωργικής παραγωγής από τους βασιλείς ·
- νέοι ορίζοντες στο εμπόριο λόγω πλούσιας παραγωγής προϊόντων και πυκνών ανταλλαγών αγαθών μεταξύ των ελληνοιστικών βασιλείων ·
- χρήση των ελληνικών νομισμάτων και απόσυρση των περσικών ·
- δημιουργία τραπεζών και χρήση επιταγών.

β) Κοινωνικά. Διαμόρφωση τριών (3) κοινωνικών τάξεων:

1. Έλληνες και ελληνίζοντες γηγενείς (λιγοστοί) → προνομιούχος τάξη, αστικού χαρακτήρα, αποτελούμενη από εμπόρους, τραπεζίτες, βασιλικούς υπαλλήλους και γενικά όσους ασκούσαν εξουσία.
2. Οι γηγενείς (οι περισσότεροι) → εργάτες και μικροκαλλιεργητές · συσσωρεύτηκαν στα αστικά κέντρα προς αναζήτηση καλύτερης τύχης.
3. Οι δούλοι (πολυπληθείς) // μεγάλη ανάπτυξη της δουλείας → δούλοι χρησιμοποιούνταν όπου δεν επαρκούσε η εργασία των ελεύθερων · κάλυπταν τις ανάγκες της πολυτελούς διαβίωσης των ανώτερων στρωμάτων · η εργασία τους συμπλήρωνε το παραδοσιακό δουλοπαροικιακό σύστημα της Ανατολής.

γ) Πολιτικά. Παρατηρούνται δύο βασικά γνωρίσματα, με επιμέρους χαρακτηριστικά το καθένα:

α) Το πολίτευμα είναι απόλυτη μοναρχία:

- όλες οι εξουσίες στο πρόσωπο του ηγεμόνα
- διακυβέρνηση από τον ηγεμόνα + επιτελείο από Έλληνες και λίγους εξελληνισμένους γηγενείς (τα ανώτερα στρώματα)
- λατρεία προς τον ηγεμόνα από τους υπηκόους
- απλός πολίτης χωρίς κανένα θεσμικό ρόλο, στροφή προς την ικανοποίηση ατομικών συμφερόντων.

β) Μετατόπιση του κέντρου βάρους από τη μητροπολιτική Ελλάδα στις μεγάλες πόλεις της Ανατολής (Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια, Πέργαμος κ.λπ.).

- Οι μεγάλες πόλεις της Ανατολής αποτέλεσαν τα διοικητικά, οικονομικά και πολιτιστικά κέντρα του ελληνιστικού κόσμου.
- Η μητροπολιτική Ελλάδα κυβερνήθηκε όπως η Μακεδονία.
- Κάποιες πόλεις – κράτη (π.χ. Αθήνα, Σπάρτη, Ρόδος κ.ά.) διατήρησαν την αυτονομία τους, ωστόσο υπάκουαν σε πολλές περιπτώσεις στις επιθυμίες των βασιλέων.
- Ορισμένες περιοχές (π.χ. Αιτωλία, Αχαΐα κ.ά.) οργανώθηκαν σε ομοσπονδίες για να διατηρήσουν την αυτονομία τους.

Τα βασίλεια της Ανατολής. Γενικά.

- Το πολίτευμα της ελληνιστικής περιόδου ήταν η βασιλεία προσωπικού χαρακτήρα. (π.χ. Αλέξανδρος → Φαραώ στην Αίγυπτο και αυτοκράτορας στην Περσία, στον θρόνο των Αχαιμενιδών).
- βασιλιάς → 1) απόλυτη εξουσία σε υπηκόους διαφορετικών εθνοτήτων
2) απόδοση θεϊκών τιμών.

α. Το βασίλειο της Αιγύπτου.

Ιδρυτής: Πτολεμαίος, στρατηγός του Μ. Αλεξάνδρου.

Έκταση: Αίγυπτος, Κυρηναϊκή (δηλ. Λιβύη), Κύπρος και νότια περιοχή της Συρίας (κατά διαστήματα).

Κάτοικοι: Αιγύπτιοι και ορισμένες εθνικές μειονότητες (Εβραίοι, Πέρσες, Έλληνες, Σύροι).

Διάρκεια: Τρεις (3) περίπου αιώνες, μέχρι την υποταγή στους Ρωμαίους (31 π.Χ.), λόγω του καλά οργανωμένου στρατού και στόλου.

Πολιτική: Ανοχή των Πτολεμαίων στις παραδόσεις και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των κατοίκων της Αιγύπτου.

Ισχύς: Οικονομική ανάπτυξη λόγω του καλά οργανωμένου εμπορίου που υποστηρίχτηκε με κάθε μέσο και τρόπο · φορολόγηση του εμπορίου και όχι των γηγενών καλλιεργητών της γης · ανάδειξη της Αλεξάνδρειας στο μεγαλύτερο λιμάνι της Μεσογείου · πνευματική ανάπτυξη ως συνέπεια της οικονομικής.

Διοίκηση: Διατήρηση του παλιού διοικητικού συστήματος, συνέχιση της εξουσίας των Φαραώ · συγκεντρωτική διακυβέρνηση με τον βασιλιά επικεφαλής και ένα επιτελείο που αποτελούνταν από Έλληνες στις ηγετικές θέσεις και γηγενείς στις υπόλοιπες.

Πορεία: 3^{ος} αι. → ακμή.

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

2^{ος} και 1^{ος} αι. → εξεγέρσεις χωρικών στο εσωτερικό και συγκρούσεις στο εξωτερικό (π.χ. με τους Σελευκίδες για τη Νότια Συρία) οδήγησαν σε αποδυνάμωση.

31 π. Χ. → υποταγή στους Ρωμαίους.

β. Το βασίλειο της Συρίας.

Ιδρυτής: Σέλευκος, στρατηγός του Μ. Αλεξάνδρου, νικητής στην Ιψό (301 π. Χ.).

Ταυτότητα: Η συνέχεια της Αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου, μεγάλο μέρος της Ασίας, πολλές εθνότητες, αλλά εδαφικές αυξομειώσεις ανάλογα με την ισχύ της κεντρικής εξουσίας.

Έκταση – Σύνορα: Κράτος ιδιαίτερα εκτεταμένο (Ινδός – Μεσόγειος, Καύκασος και Κασπία Θάλασσα – Περσικός Κόλπος και Αραβία), με εδαφικό πυρήνα τη Συρία.

Εσωτερική κατάσταση: Κράτος χωρίς συνοχή, οι ανατολικές περιοχές και η Μ. Ασία γρήγορα αποσχίστηκαν · οι Σελευκίδες βασιλείς συγκρότησαν ισχυρό στρατό και ίδρυσαν πόλεις με πολυεθνικές κοινότητες ως αντισταθμιστικά μέτρα.

Πρωτεύουσα: Στην αρχή η Σελεύκεια στον Τίγρη και αργότερα η Αντιόχεια στον Ορόντη, κοντά στη Μεσόγειο · η Αντιόχεια έγινε μεγάλο οικονομικό και πνευματικό κέντρο.

Ισχύς: Το πλουσιότερο ελληνιστικό βασίλειο κατά τον 3^ο αι. π.Χ. λόγω της γεωργίας και του χερσαίου εμπορίου (δρόμοι των καραβανιών από την Ανατολή προς τη Μεσόγειο).

Διοίκηση: Διατηρήθηκαν οι σατραπείες με Έλληνες διοικητές και γηγενείς αξιωματούχους.

Πορεία: Αποσχιστικές τάσεις των απομακρυσμένων περιοχών + συγκρούσεις με Πτολεμαίους και Ρωμαίους → παρακμή από τις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ. .

Τα βασίλεια του Ελλαδικού χώρου. Χαρακτηριστικά.

- η βασιλεία βασίζεται στη φυλετική οργάνωση του κράτους ·
- τον βασιλιά εκλέγει ο στρατός ·
- υπάρχει συμβούλιο ευγενών ·
- το πολίτευμα έχει εθνικό χαρακτήρα, γι' αυτό και διατηρείται το τυπικό της αναγόρευσης του βασιλιά από τον στρατό, ακόμα κι όταν το αξίωμα έχει γίνει κληρονομικό ·
- βασιλεία έχουν καθ' όλη την αρχαιότητα όσα ελληνικά φύλα δεν εξελίχτηκαν πολιτικά και δεν οργανώθηκαν σε πόλεις – κράτη ·
- τα σημαντικότερα από αυτά : η Μακεδονία και η Ήπειρος.

α. Το βασίλειο της Μακεδονίας.

Χαρακτηριστικά:

- Έκταση: Μακεδονία, Θεσσαλία και περιοχές της νότιας Ελλάδας ·
- φυλετική οργάνωση και πολιτισμική ομοιογένεια λόγω κοινής καταγωγής των κατοίκων του ·
- βασιλιάς → κάτοχος της γης, των δασικών εκτάσεων και των ορυχείων · παραχωρεί μεγάλο μέρος της γης σε ευγενείς με το δικαίωμα να την πάρει πίσω (δωρεά ανακλητή) ·
- οι εκτάσεις του βασιλιά και των ευγενών καλλιεργούνται από ελεύθερους μισθωτούς ή δούλους ·

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- υπάρχουν πολυάριθμοι μικροί και μεσαίοι καλλιεργητές · αυτοί απαρτίζουν τον μακεδονικό στρατό.

Τα γεγονότα:

1. Μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου κυβέρνησε ο Κάσσανδρος.
2. Από τους μεταγενέστερους βασιλείς σημαντικότερος ήταν ο Δημήτριος ο Πολιορκητής (294-287 π.Χ.) που εκδιώχθηκε από τον Πύρρο.
3. Πολλές καταστροφές προξένησε η επιδρομή των Γαλατών (280 π.Χ.) από τη βορειοδυτική Ευρώπη.
4. Τους Γαλάτες εκδίωξε ο Αντίγονος Γονατάς (277 π.Χ.) που ίδρυσε νέα μακεδονική δυναστεία.
5. Η δυναστεία των Αντιγονιδών κυβέρνησε τη Μακεδονία μέχρι την κατάληψή της από τους Ρωμαίους (168 π.Χ.).
6. Το κράτος εξασθένησε τον 2^ο αι. λόγω των προσπαθειών των βασιλέων να επιβληθούν στη νότια Ελλάδα.

β. Το βασίλειο της Ηπείρου.

Χαρακτηριστικά:

- Η Ήπειρος μέχρι τους Ελληνιστικούς χρόνους έμεινε στην αφάνεια.
- Κάτοικοι: δωρικά φύλα, που δεν είχαν εξελιχτεί πολιτιστικά όσο τα αντίστοιχα της νότιας Ελλάδας · κυρίως *Μολοσσοί* (από αυτούς καταγόταν η Ολυμπιάδα).
- Η Ήπειρος ήταν υποτελής στους Μακεδόνες την περίοδο της μεγάλης ακμής τους (Φίλιππος ο Β΄ και Μ. Αλέξανδρος).
- Πολίτευμα: μετριοπαθής βασιλεία → η εξουσία του βασιλιά περιοριζόταν από τον ανώτατο άρχοντα, αντιπρόσωπο του λαού · βασιλιάς και λαός συγκεντρώνοντας μία φορά το χρόνο στην Πασσαρώνα για ανταλλαγή όρκων πίστης και νομοταγούς διακυβέρνησης.

Τα γεγονότα την περίοδο της ακμής του κράτους της Ηπείρου:

1. Πύρρος → ηγέτης με πολλές ικανότητες και μεγάλα σχέδια.
2. Το μεγαλύτερο σχέδιο → να δημιουργήσει ένα κράτος αντίστοιχο του Μ.Αλεξάνδρου στη Δύση.
3. 280-275 π.Χ. → εκστρατεία στην Ιταλία (Ρωμαίοι) και στη Σικελία (Καρχηδόνιοι) · επιστροφή στην Ήπειρο με το στρατό εξαντλημένο και με μεγάλες απώλειες.
4. Το δεύτερο σχέδιο → υποταγή της Μακεδονίας και της νότιας Ελλάδας.
5. Το τέλος → αποτυχία της εκστρατείας στην Πελοπόννησο, άδοξος θάνατος σε οδομαχίες στο Άργος (272 π.Χ.).

Οι πόλεις – κράτη. Ο θεσμός της πόλης – κράτους παρακμάζει οριστικά κατά την ελληνιστική περίοδο λόγω της απόλυτης μοναρχίας και των ανταγωνισμών μεταξύ των ηγεμόνων. Η τύχη των πόλεων – κρατών:

1. Οι περισσότερες απορροφήθηκαν από τα ελληνιστικά κράτη ·
2. άλλες επεβίωσαν μέσω της συνένωσής τους σε συμπολιτείες ·
3. ορισμένες κατόρθωσαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους λόγω εύνοιας των μοναρχών (π.χ. Αθήνα, Σπάρτη, Ρόδος, Δήλος).

α. Η Αθήνα. Η τύχη της εξαρτήθηκε από την πολιτική των βασιλέων της Μακεδονίας.

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

Τα γεγονότα:

- Ο Δημήτριος Φαληρέας διορίστηκε από τον Κάσσανδρο και κυβέρνησε ως τύραννος (317-307 π.Χ.)
- Ο Δημήτριος ο Πολιορκητής εκδίωξε τον Φαληρέα.
- Οι Αθηναίοι οργάνωσαν απελευθερωτικό αγώνα εναντίον των Μακεδόνων (267-261), με ηγέτη τον φιλόσοφο Χρημωνίδα · παρόμοιες κινήσεις έκαναν και άλλες πόλεις.
- Ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος Γονατάς κατέπνιξε τις εξεγέρσεις και κατέλαβε την Αθήνα.
- Μέχρι τη ρωμαϊκή κατάκτηση (86 π.Χ.) η Αθήνα υποβαθμίζεται πολιτικά αλλά διατηρεί τον ηγετικό πολιτιστικό της ρόλο.

β. Η Σπάρτη. Κατάσταση παρακμής τον 3^ο αι. π.Χ. :

- Κοινωνικό και πολιτικό αδιέξοδο · αιτίες: i) ο τρόπος διακυβέρνησης και ii) η εξωτερική πολιτική απομόνωσης.
- Ελάττωση πληθυσμού: 700 ελεύθεροι πολίτες, 100 με γεωργικό κλήρο.
- Ανάγκη διαγραφής των χρεών και αναδασμού της γης.

Απόπειρες εξομάλυνσης της κρίσης από τους βασιλείς Άγι και Κλεομένη και συνέχιση του έργου τους από τον Νάβι.

1) Άγις ο Δ΄ (244 π.Χ.) → α) πρότεινε να ενταχθούν οι περίοικοι στην τάξη των Σπαρτιατών πολιτών ·

β) το σχέδιό του συνάντησε αντίδραση και ο ίδιος δολοφονήθηκε.

2) Κλεομένης ο Γ΄ (235 π.Χ.) → α) κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές με αργό αλλά σταθερό ρυθμό ·

β) αντίκτυπος και σε άλλες πόλεις της Πελοποννήσου με παρόμοια κοινωνικά προβλήματα – εξεγέρσεις ·

γ) αντίδραση: ο Άρατος (στρατηγός της Αχαϊκής συμπολιτείας) ζήτησε τη βοήθεια των Μακεδόνων ·

δ) ήττα του Κλεομένη από τους Μακεδόνες στη Σελλασία (222 π.Χ.) ·

ε) μακεδονική φρουρά στη Σπάρτη ·

στ) ο Κλεομένης καταφεύγει στην αυλή των Πτολεμαίων.

3) Νάβις → α) Κατέλαβε την εξουσία μετά από περίοδο αστάθειας και εξεγέρσεων ·

β) συνέχισε τις μεταρρυθμίσεις του Κλεομένη, επιβάλλοντας προσωπική εξουσία (206 π.Χ.) ·

γ) οι άλλες πόλεις αντέδρασαν ·

δ) δολοφονήθηκε το 192 π.Χ. ·

ε) η Σπάρτη έπαψε να είναι αυτόνομη πόλη · έγινε μέλος της Αχαϊκής συμπολιτείας μέχρι τη ρωμαϊκή κατάκτηση.

γ. Η Ρόδος. Μεγάλη ανάπτυξη κατά τους ελληνιστικούς χρόνους · την υπολόγιζαν όχι μόνο τα ελληνιστικά βασίλεια αλλά και η Ρώμη. Αίτια:

- 1) οι οικονομικές συγκυρίες μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου ·
- 2) η γεωγραφική της θέση και το ναυτικό (μεγάλο εμπορικό λιμάνι) ·
- 3) τα ισχυρά τείχη ·

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

4) η εξωτερική πολιτική.

Πολίτευμα: τυπικά δημοκρατικό, στην ουσία διακυβέρνηση από τους εμπόρους και τους τραπεζίτες · οι πλούσιοι συντηρούσαν τους φτωχούς σε περιόδους κρίσης προς αποφυγή εξεγέρσεων.

Τα γεγονότα:

- 1) Απόκρουση της Πολιορκίας του Δημητρίου του Πολιορκητή (305-4 π.Χ.) ·
- 2) συμμαχία με τη Ρώμη κατά του Αντιόχου του Γ΄ της Συρίας και προσάρτηση της Λυκίας και μέρους της Καρίας ·
- 3) συμμαχία με τη Μακεδονία, αντίπαλο της Ρώμης, και απώλεια της Λυκίας και της Καρίας · ανακήρυξη της Δήλου σε ελεύθερο λιμάνι (167 π.Χ.) ·
- 4) οικονομικός μαρασμός, παρακμή και υποδούλωση στους Ρωμαίους (43 π.Χ.).

δ. Η Δήλος. Εξέλιξη σε οικονομικό κέντρο. Αίτια: α) ο ιερός χαρακτήρα και β) η προνομιακή γεωγραφική θέση.

Τα γεγονότα:

- 1) Μετά τους Αθηναίους η Δήλος πέρασε στην επιρροή των Μακεδόνων βασιλέων (4^{ος} αι.) → περίοδος μέγιστης οικονομικής ανάπτυξης (τράπεζες, κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου της Ανατολικής Μεσογείου) ·
- 2) οι Ρωμαίοι την ανακήρυξαν ελεύθερο λιμάνι (167 π.Χ.) και παραχώρησαν την εποπτεία στους Αθηναίους ·
- 3) περίοδος οικονομικής ανάπτυξης κατά το δεύτερο ήμισυ του 2^{ου} αι π.Χ., με καινούργιους κατοίκους, ξένους στην πλειοψηφία τους, και ουσιαστικά υπό την εποπτεία της Ρώμης.

Οι συμπολιτείες. Συμπολιτείες ήταν τα ομοσπονδιακά κράτη που συγκροτήθηκαν από πολλές πόλεις, ιδίως απομονωμένων περιοχών. Αίτια: α) η αποδυνάμωση του θεσμού της πόλης-κράτους και β) η επιδίωξη των Μακεδόνων βασιλέων να επεκταθούν προς το νότο. Δύο ήταν οι βασικότερες συμπολιτείες: α) η αιτωλική και β) η αχαϊκή.

α. Η αιτωλική συμπολιτεία:

- 1) Αίτιο δημιουργίας: η αντιμετώπιση των εχθρικών επιδρομών.
- 2) Η εξέλιξη:
4ος αι. → Κοινό των Αιτωλών, χαλαρός πολιτικός σύνδεσμος.
3ος αι, αρχές → Μετατροπή του συνδέσμου σε συμπολιτεία μετά την απόκρουση των Γαλατών (278 π.Χ.) και την προστασία του μαντείου των Δελφών.
3ος αι. → απόγειο της ισχύος / της επιρροής της: όλες οι πόλεις της κεντρικής Ελλάδας (από τον Μαλλιακό ως τον Κορινθιακό κόλπο).
- 3) Εσωτερική διοίκηση / οργάνωση: δημοκρατικό σύστημα, όλοι οι πολίτες μέλη της συνέλευσης + δικαίωμα εκλογής αρχόντων, απόφασης πολέμου, ψήφισης νόμων κ.λπ., κοινό νόμισμα, τα ίδια μέτρα και σταθμά.

β. Η αχαϊκή συμπολιτεία:

1. Η εξέλιξη:
3^{ος} αι, αρχές → ένωση μερικών πόλεων της Αχαΐας ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

3^{ος} – 2^{ος} αι., μέσα → ομοσπονδιακή ένωση όλων σχεδόν των πόλεων της Πελοποννήσου.

2. Εσωτερική διοίκηση / οργάνωση: δημοκρατικά και ολιγαρχικά στοιχεία:
 - κάθε πόλη τη δική της κυβέρνηση
 - τη συμπολιτεία διοικούν 3 σώματα : α) η *συνέλευση* των πολιτών άνω των 30 ετών, β) οι *άρχοντες* (13 συνολικά) με αυξημένες εξουσίες και γ) η *βουλή* ή *σύγκλητος* (120 μέλη) για τις εξωτερικές υποθέσεις.
3. Μέγιστη ισχύς: καθοριστικός ο ρόλος της συμπολιτείας όταν επικεφαλής της ήταν ο Άρατος και ο Φίλοποίμην.

Άρατος από τη Σικυώνα (272-213 π.Χ.)

- πολλές φορές στρατηγός ·
- αντίπαλος των Μακεδόνων → απελευθέρωση της Κορίνθου, προσάρτησή της στη συμπολιτεία ·
- αργότερα σύμμαχος των μακεδόνων εναντίον του Κλεομένη της Σπάρτης ·
- ήττα του Κλεομένη αλλά και δολοφονία του ίδιου του Άρατου.

Φίλοποίμην από τη Μεγαλόπολη (253-183 π.Χ.)

- διάκριση αρχικά ως ίππαρχος και αργότερα ως οργανωτής του στρατού ·
- χαρισματικό και ικανός ηγέτης αλλά δεν μπόρεσε να ανσύρει τις ελληνικές πόλεις από την παρακμή ·
- η επεκτατική διάθεση και το «διαίρει και βασίλευε» της Ρώμης δεν του άφησαν περιθώρια για δράση ·
- λίγες δεκαετίες μετά το θάνατό του η Αχαϊκή συμπολιτεία υπέκυψε στα ρωμαϊκά στρατεύματα (146 π.Χ.).

2. Ο ελληνοιστικός πολιτισμός

2.1. Τα ελληνοιστικά πνευματικά κέντρα

Γενικά. Οι σπουδαιότερες μεγαλουπόλεις και πνευματικά κέντρα της Ανατολής: *Αλεξάνδρεια – Αντιόχεια – Πέργαμος*. Χαρακτηριστικά:

- ιδρύθηκαν από τον Αλέξανδρο και τους διαδόχους του ·
- απέκτησαν γρήγορα το χαρακτήρα μεγάλων αστικών κέντρων με οικονομική και πολιτιστική ισχύ ·
- χτίστηκαν με οργανωμένο πολεοδομικό σύστημα και περιβάλλονταν με τείχη ·
- διέθεταν ανάκτορα, αγορές, γυμνάσια, θέατρα, στάδια, βιβλιοθήκες κ.λπ. και πολλούς ιερούς χώρους (μεγάλους ναούς, βωμούς κ.ά.) ·
- οι δημόσιοι χώροι και τα ιδιωτικά μέγαρα διέθεταν καλλιτεχνήματα και μνημεία τέχνης.

Η Αλεξάνδρεια.

- Ίδρυση από τον Αλέξανδρο το 331 π.Χ. ·
- Εξέλιξη σε μεγάλο οικονομικό και πνευματικό κέντρο.

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- Κάτοικοι: Έλληνες, Αιγύπτιοι και Εβραίοι.
- Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό: Το μεγάλο φυσικό λιμάνι με το νησάκι Φάρος στην είσοδο του · πάνω του κατασκευάστηκε ένας πύργος – φάρος που διευκόλυνε την είσοδο των πλοίων στο λιμάνι.
- Τα κυριότερα οικοδομήματα – ιδρύματα: α) το Μουσείο (= οικοδόμημα αφιερωμένο στις Μούσες, τόπος συνάντησης πνευματικών ανθρώπων · βοτανικός και ζωολογικός κήπος, χώροι αστρονομικών μελετών) και β) η Βιβλιοθήκη (= η μεγαλύτερη της αρχαιότητας με 500000 περίπου χειρόγραφα · μαζική παραγωγή χειρογράφων λόγω ευκολίας ανεύρεσης γραφικής ύλης (πάπυρος) · γραμματικοί, δηλ. οι πρώτοι φιλόλογοι που κατέγραψαν και σχολίασαν τα αρχαία κείμενα).

Η Αντιόχεια.

- Ίδρυση από το Σέλευκο το 300 π.Χ. στον Ορόντη ποταμό.
- Διάρθρωση σε 4 συνοικισμούς (Τετράπολις), ο καθένας από τους οποίους περιβαλλόταν από τείχος, ενώ υπήρχε και εξωτερικό ενιαίο τείχος.
- Εξωραϊσμός με λαμπρά οικοδομήματα και αγάλματα.
- Κάτοικοι: Μακεδόνες, Αθηναίοι, Κρήτες, Κύπριοι (στην αρχή) και ποικίλα ασιατικά έθνη (αργότερα) → πολυπολιτισμικό κέντρο.

Η Πέργαμος.

- Πρωτεύουσα του κράτους των Ατταλιδών στην Μ. Ασία.
- Ιστορικά στοιχεία: Ανάπτυξη κατά την εποχή α) του Φιλέταιρου που ζήτησε τη βοήθεια του Σέλευκου κατά την αποστασία του από το βασιλιά της Θράκης και β) του Άτταλου και των διαδόχων του που ανεξαρτητοποιήθηκαν από τους Σελευκίδες.
- Οχυρωμένη ακρόπολη, διάρθρωση σε τρεις εξώστες.
- Γνωστά οικοδομήματα: α) η Βιβλιοθήκη (περίπου 200000 χειρόγραφα, ανακάλυψη της περγαμηνής που προερχόταν από δέρμα εμβρύου κατσίκας), β) το Μουσείο (πνευματικό ίδρυμα που λειτουργούσε όπως τα σύγχρονα μουσεία) και γ) ο βωμός του Διός (= αρχιτεκτονικό έργο μεγάλων διαστάσεων σε ανάμνηση της απόκρουσης των Γαλατών από τους κατοίκους της Περγάμου).

2.2. Η γλώσσα. Χρήση της Ελληνικής γλώσσας μεταξύ των Ελλήνων και των εξελληνισμένων γηγενών → οικουμενική διάσταση του ελληνιστικού πολιτισμού.

Ελληνιστική Κοινή / Κοινή: 1) διαμορφώθηκε στο χώρο της Ανατολής λόγω της ανάγκης

επικοινωνίας μεταξύ Ελλήνων και γηγενών ·

2) προέκυψε από συγχώνευση των διαλέκτων (με βάση την αττική), με την επικράτηση των απλούστερων στοιχείων κάθε διαλέκτου ·

3) πήρε τη μορφή ενιαίου γλωσσικού συστήματος για την προφορική και γραπτή επικοινωνία ·

4) χρησιμοποιήθηκε από τους απλούς ανθρώπους αλλά και τους συγγραφείς ·

- 5) αποτέλεσε το όργανο διάδοσης του χριστιανισμού (γλώσσα της Βίβλου).

2.3. Η Θρησκεία. Συνέπειες στη θρησκεία από την εξάπλωση του Ελληνισμού:

- α) ανάμειξη θρησκευτικών πεποιθήσεων,
- β) επικράτηση λατρειών με μυστηριακό χαρακτήρα (π.χ. Ελευσίνα μυστήρια, Διονυσιακές τελετές, μυστήρια της Ίσιδας, του Μίθρα και της Κυβέλης) και
- γ) εμφάνιση νέων λατρειών (π.χ. του Σάραπη, θεού αντίστοιχου προς τον Πλούτωνα που απλώθηκε στην Αίγυπτο, σε πόλεις της Ελλάδας και σε νησιά του Αιγαίου).

Περιγραφή και αιτιολόγηση του φαινομένου:

- Διαμόρφωση καινούργιων θρησκειών για κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους.
- Υιοθέτηση τοπικών δοξασιών και λατρειών από τους βασιλείς για την εδραίωση της κυριαρχίας τους.
- Στροφή των απλών πολιτών προς τη θρησκεία λόγω αβεβαιότητας των συνθηκών της ζωής → καλλιέργεια ελπίδων για μεταθανάτια ύπαρξη.

Το αποτέλεσμα: *θρησκευτικός συγκρητισμός* (= τεχνητή συνένωση δοξασιών και διαμόρφωση νέας λατρείας).

2.4. Τα γράμματα.

- Μαζική παραγωγή βιβλίων για πρώτη φορά στην ιστορία · αίτια: α) η διάδοση και ευρεία χρήση γραφικής ύλης (πάπυρος και περγαμηνή) και β) η ίδρυση βιβλιοθηκών – πνευματικών κέντρων (της Αλεξάνδρειας, της Περγάμου κ.ά.).
- Περιεχόμενο: μίμηση των έργων της κλασσικής περιόδου.
- Άλλες πνευματικές δραστηριότητες: α) συγκέντρωση των έργων των συγγραφέων παλαιότερων εποχών και β) αντιγραφή και σχολιασμός των κλασικών συγγραφέων στις βιβλιοθήκες από τους γραμματικούς.

Ποίηση. Τα βασικά γνωρίσματα της περιόδου:

- όχι σπουδαία έργα από άποψη πρωτοτυπίας και έμπνευσης ·
- πολλοί ποιητές υμνούσαν τα πρόσωπα και τις πράξεις των βασιλέων και γενικά κολάκευαν τους ισχυρούς επ' αμοιβή (π.χ. Καλλίμαχος) ·
- μίμηση ποιητικών ειδών παλαιότερων εποχών (π.χ. του ηρωικού έπους → Απολλώνιος ο Ρόδιος, *Αργοναυτικά*) ·
- καινούργια ποιητικά είδη: α) η *βουκολική* ποίηση (Θεόκριτος, *Ειδύλλια*) και β) οι *Μίμοι* του Ηρώνδα ·
- καλλιέργεια του *επιγράμματος* ·
- εμφάνιση του θεατρικού είδους της *νέας κωμωδίας* που σατίριζε ανθρώπινους χαρακτήρες, τα ελαττώματα καθημερινών ανθρώπων (Μένανδρος).

Ιστοριογραφία.

Πολύβιος ο Μεγαλοπολίτης → α) τέλη των ελληνιστικών χρόνων, εποχή της ρωμαϊκής επέκτασης ·

β) έγραψε την ιστορία της εποχής του ·

γ) στο έργο του εξηγεί τους λόγους της επικράτησης των Ρωμαίων.

Φιλοσοφία.

- Κέντρο η Αθήνα, παρά τον οικονομικό και πολιτικό μααρασμό.
- Λειτουργούσαν οι δύο παλαιές φιλοσοφικές σχολές: α) η Ακαδημία του Πλάτωνα και β) το Λύκειο του Αριστοτέλη.
- Παράλληλα ιδρύθηκαν δύο νέες φιλοσοφικές σχολές που έστρεψαν τη φιλοσοφική σκέψη σε πρακτικά και ηθικά προβλήματα, δηλ. στη ζωή του καθημερινού ανθρώπου: α) η σχολή του Ζήνωνα με έδρα την Ποικίλη Στοά → *στωική φιλοσοφία* και β) η σχολή του Επίκουρου με έδρα τον Κήπο (= ειδυλλιακή περιοχή της Αθήνας) → ο Κήπος του Επίκουρου.

Ειδικότερα:

α) στωική φιλοσοφία → η ζωή έχει μικρή αξία · ο άνθρωπος πρέπει να είναι αυτάρκης και εγκρατής · η ευτυχία δεν εξαρτάται από τα επίγεια.

β) επικούρεια φιλοσοφία → η γνώση της φύσης απαλλάσσει τον άνθρωπο από το φόβο · η πνευματική απόλαυση οδηγεί στην ευτυχία.

2.5. Οι επιστήμες. Ταξινόμηση των γνώσεων με σύστημα και πρόγραμμα ως συνέχεια του έργου του Αριστοτέλη (4^{ος} αι. π.Χ.) · μεγάλη η συμβολή της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου («ένοπλη εξερεύνηση»).

Γεωγραφία.

- Ανακάλυψη νέων περιοχών και διεύρυνση των γεωγραφικών γνώσεων · κυριότεροι θαλασσοπόροι – εξερευνητές: α) *Νέαρχος* (στρατηγός του Μ. Αλεξάνδρου) → παράπλους των ακτών του Ινδικού ωκεανού και β) *Πυθέας ο Μασσαλιώτης* → μέχρι το βορειότερο άκρο της Αγγλίας.
- Κατασκευή παγκόσμιου χάρτη από τον Ερατοσθένη → σημαντικό επίτευγμα της εποχής.

Αστρονομία.

- Διεύρυνση των γνώσεων που κληρονομήθηκαν από τους λαούς της Μεσοποταμίας.
- Διατύπωση δύο πολύ σημαντικών θεωριών (α) η σφαιρικότητα της γης και β) η διπλή κίνηση γύρω από τον ήλιο και γύρω από τον άξονά της) από τον *Αρίσταρχο το Σάμιο*.

Μαθηματικά:

- τεράστια πρόοδος, βάση της εξέλιξης της αστρονομίας ·
- κέντρο η Αλεξάνδρεια ·
- κυριότερος εκπρόσωπος ο *Ευκλείδης* με τα «Στοιχεία» του.

Φυσικές επιστήμες.

- *Αρχιμήδης ο Συρακόσιος* → μεγάλο εύρος ενδιαφερόντων: το ειδικό βάρος, οι μοχλοί, τα κάτοπτρα κ.λπ. .

Φυσιογνωστικές επιστήμες:

- κέντρο η Αλεξάνδρεια ·
- βοτανικός και ζωολογικός κήπος για τη μελέτη των φυτών και των ζώων από τις χώρες της Ανατολής ·
- πρόοδος της βιολογίας με τις μελέτες του Ηρόφιλου (νευρικό σύστημα και κυκλοφορία του αίματος) ·
- εξέλιξη των ιατρικών γνώσεων που κληροδοτήθηκαν από τον Ιπποκράτη (5^{ος} αι. π.Χ.) · συστηματοποίηση της ιατρικής επιστήμης από τον *Γαληνό* (2^{ος} αι. μ.Χ.) .

2.6. Οι τέχνες

Γενικά Χαρακτηριστικά:

1. αντανάκλαση των κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών των ελληνιστικών χρόνων·
2. συνέχεια της κλασσικής τέχνης από την άποψη της πρωτοτυπίας και της παραγωγικότητας αλλά διαφορά ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο·
3. διττός ο στόχος των καλλιτεχνημάτων: α) να προκαλέσουν θαυμασμό και κατάπληξη και β) να εκφράσουν τα ανθρώπινα συναισθήματα·
4. εξακολουθούν να ακμάζουν τα καλλιτεχνικά κέντρα της κυρίως Ελλάδας·
5. νέα καλλιτεχνικά κέντρα στη Ρόδο και στην Πέργαμο (τοπικές καλλιτεχνικές σχολές).

Η αρχιτεκτονική:

- είχε κοσμικό χαρακτήρα (περιορισμένη οικοδόμηση ναών) και υπηρετούσε το μεγαλείο των ηγεμόνων·
- (γι' αυτό) στράφηκε προς οικοδομήματα α) μεγάλων διαστάσεων και πληθωρικής διακόσμησης και β) πρακτικού χαρακτήρα, σε σχέση με την ισχύ και τον πλούτο του μονάρχη (π.χ. ανάκτορα, αγορές, γυμνάσια, στοές κ.ά.)·
- περιελάμβανε και την κατασκευή μεγάλων και πολυτελών κατοικιών.

Η πλαστική:

- απομάκρυνση από την εξιδανίκευση και την ηρεμία των κλασσικών χρόνων και απόδοση του ψυχικού κόσμου, των συναισθημάτων των ανθρώπων εκείνης της εποχής·
- (γι' αυτό) γλυπτά με έντονες κινήσεις και εκφράσεις που απεικονίζουν το πάθος (π.χ. το σύμπλεγμα του Λαοκόοντα, η Νίκη της Σαμοθράκης, το σύμπλεγμα της Αφροδίτης και του Πάνα κ.ά.).

Η ζωγραφική:

- υψηλό καλλιτεχνικό επίπεδο·
- ακμή της τέχνης του ψηφιδωτού· αριστουργηματικές ψηφιδωτές συνθέσεις σε κατοικίες (έχουν διασωθεί στην Πέλλα, στη Δήλο, στη Ρόδο και αλλού).

Άλλες μορφές τέχνης:

- Τα πολύτιμα αντικείμενα και τα κοσμήματα → α) προτίμηση από τους ηγεμόνες και την κοινωνία·
β) αργυρά και χρυσά αγγεία και χρυσά στεφάνια·
γ) μεγάλος αριθμός και υπέρμετρη δεξιοτεχνία κατασκευής τους·

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- υαλουργία → α) διάδοση της τέχνης και της τεχνικής της φυσικής παραγωγής γυαλιού ·
β) παραμερισμός των τεχνικών παραγωγής του προηγούμενου θολού, χρωματιστού γυαλιού.

Η ΡΩΜΗ

3.3. Η ίδρυση της Ρώμης και η οργάνωσή της

Ίδρυση της Ρώμης.

- α) Παράδοση → Ρωμύλος, απόγονος του Αινεία (από την Τροία) το 753 π.Χ. .
753 – τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ.: περίοδος βασιλείας με 6 βασιλείς, κάποιιοι από τους οποίους ήταν Ετρούσκοι.
- β) Αρχαιολογική έρευνα → α) 10^{ος} - 8^{ος} αι. π.Χ. μικροί οικισμοί στη θέση της πόλης.
β) Πιθανή δημιουργία της από τους Ετρούσκους, μετά την κατάληψη του Λατίου (7^{ος} αι. π. Χ.) και τον συνοικισμό των κατοίκων των γύρω περιοχών.
γ) Πραγματοποίηση μεγάλων έργων από τους Ετρούσκους (αποξήρανση ελών, κεντρικός αποχετευτικός αγωγός, αγορά, ναός του Διός στο Καπιτώλιο).
δ) Επανάσταση των κατοίκων της περιοχής και εκδίωξη των Ετρούσκων (τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ.).
ε) Συστηματική οργάνωση των Ρωμαίων, κυριαρχία στο Λάτιο, αποτελεσματική αντιμετώπιση των κατοίκων των γειτονικών περιοχών.

Κοινωνική συγκρότηση κατά την περίοδο της βασιλείας (8^{ος} αι. – 509 π.Χ.).

Τρεις (3) κοινωνικές τάξεις:

Πατρίκιοι → Οι παλαιές μεγάλες οικογένειες ·

οικογένειες + άμεσα μέλη + παρακλάδια = *ρωμαϊκά γένη* ·

όλα τα μέλη του γένους = *πατρίκιοι* από τον πατέρα – αρχηγό.

Πελάτες → Όσοι ζούσαν κοντά στους πατρίκίους ως υπήκοοι και προστατευόμενοι αυτών ·
καταγωγή μάλλον προϊταλική (ήταν Λίγουρες) ·
σταδιακή επιμειξία και συγχώνευση με τους πατρίκίους.

Πληβείοι (= πλήθος) → Όλοι οι νεότεροι κάτοικοι της ρώμης και των γύρω περιοχών ·
προέρχονταν είτε από υποχρεωτική μετοίκηση λόγω κατάληψης της περιοχής τους είτε από μετεγκατάσταση στη Ρώμη προς αναζήτηση καλύτερης τύχης ·
κανένας δεσμός με τους πατρίκίους και τους πελάτες (εξ ου και η ονομασία τους) ·
όχι πολιτικά δικαιώματα ·
απαγόρευση γάμου με γυναίκες από την τάξη των πατρίκίων.

Πολιτική οργάνωση κατά την περίοδο της βασιλείας (8^{ος} αι. – 509 π.Χ.).

Το πολίτευμα:

- 1) *Βασιλιάς* → αρχηγός του κράτους, θρησκευτικός αρχηγός, ηγέτης του στρατού, ανώτατος δικαστής (δηλ. όλες οι εξουσίες συγκεντρωμένες στο πρόσωπό του).
- 2) *Σύγκλητος* και *Εκκλησία του λαού* → τα δύο σώματα που έλεγχαν τις δικαιοδοσίες του βασιλιά.

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

Ειδικότερα:

- α) Σύγκλητος: 100 ή 300 μέλη (αργότερα), οι αρχηγοί των ρωμαϊκών γενών ·
θεματοφύλακας των εθίμων και των παραδόσεων της Ρώμης ·
καθήκον να συγκαλεί (μαζί με τον βασιλιά) την εκκλησία του λαού και να επικυρώνει τις αποφάσεις της.
- β) Εκκλησία : συγκέντρωση όλων των πατρικών και των πελατών ·
οι πατρίκιοι συγκεντρώνονταν ανά τμήματα, τις *φράτρες* (*φρατρική εκκλησία*)·
έργο → i) επικύρωση ή απόρριψη των αποφάσεων του βασιλιά διά βοής, ii)
απόφαση για πόλεμο ή για ειρήνη και iii) εκλογή του βασιλιά.

3.4. Η συγκρότηση της ρωμαϊκής πολιτείας – Res publica

Εισαγωγικά στοιχεία.

Χρονολογικό ορόσημο: 509 π.Χ. → α) τέλος της περιόδου της βασιλείας μετά από εξέγερση των πατρικών ·
β) εγκαθίδρυση καινούργιου πολιτεύματος που ονομάστηκε *res publica* (= δημοκρατία), αν και στην ουσία ήταν αριστοκρατικό · στην εξουσία οι πατρίκιοι ·
γ) απομάκρυνση των Ετρούσκων.

509 – τέλη 3^{ου} αι. π.Χ. → Δύο αιώνες εσωτερικών και εξωτερικών ζυμώσεων για τη Ρώμη:
α) (στο εσωτερικό) κοινωνικοί αγώνες μέχρι την εξίσωση πατρικών – πληβείων ·
β) (στο εξωτερικό) πολιτική κατακτήσεων μέχρι οι Ρωμαίοι αφενός να κυριαρχήσουν στην ιταλική χερσόνησο και αφετέρου να νικήσουν τους Καρχηδόνιους στη δυτική Μεσόγειο.

Οι κοινωνικοί αγώνες. Δύο αιώνες αγώνων των πληβείων για την απόκτηση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων. Τα γεγονότα:

- 1) *Δήμαρχοι* – αρχές του 5^{ου} αι. → καινούργια μορφή εξουσίας που τους ανήκε.
Οι *δήμαρχοι* → α) εκλογή για ένα χρόνο
β) πρόσωπα ιερά και απαραβίαστα
γ) προστασία των πληβείων από αυθαιρεσίες των πατρικών
δ) δικαίωμα *veto* (δηλ. άρνησης ψήφισης όποιου νόμου στρεφόταν κατά των συμφερόντων των πληβείων).
- 2) Καταγραφή εθιμικού δικαίου (*Δωδεκάδελτος*) – μέσα 5^{ου} αι. → αποτροπή δικαστικών αυθαιρεσιών των πατρικών.
- 3) Κατάργηση του νόμου που απαγόρευε τους μεικτούς γάμους (μεταξύ πατρικών – πληβείων).
- 4) Κατάκτηση πολιτικής ισότητας μετά από έναν αιώνα:
α) δικαίωμα του εκλέγεσθαι στο αξίωμα του *υπάτου* (4^{ος} αι.) ·
β) δικαίωμα του εκλέγεσθαι στο αξίωμα του *μεγίστου αρχιερέως* (τέλη 4^{ου} αι.).

Η πολιτική οργάνωση.

res publica → πολίτευμα, στο οποίο υπήρχαν τρεις βασικοί φορείς / μορφές εξουσίας: οι *άρχοντες*, η *σύγκλητος* και οι *εκκλησίες*.

Οι άρχοντες → η εκτελεστική εξουσία της πολιτείας / πολυπληθής ομάδα.

1) Οι δύο ύπατοι: α) εκλογή για ένα χρόνο ·

β) συγκέντρωση όλων των εξουσιών που παλιότερα ανήκαν στον βασιλιά·

γ) μεγαλοπρεπής εμφάνιση και δωδεκαμελής συνοδεία από ραβδούχους·

δ) δυνατότητα παραχώρησης όλων των εξουσιών σε έναν από τους δύο για 6 μήνες, αν η κατάσταση κρινόταν ως κρίσιμη (*δικτάτορας*).

2) Οι δύο τιμητές → εκλογή για 18 μήνες με συγκεκριμένα καθήκοντα:

α) κατάταξη των πολιτών ανάλογα με τα περιουσιακά τους στοιχεία (τίμηση) ·

β) σύνταξη του καταλόγου των συγκλητικών ·

γ) κατάρτιση του προϋπολογισμού του κράτους ·

δ) επίβλεψη των ηθών και ανάλογη δικαιοδοσία στέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων.

3) Άλλοι άρχοντες, με μικρότερης σημασίας αξιώματα: οι δήμαρχοι, οι πραιτῶρες, οι ταμίεις, οι ανθύπατοι.

Η σύγκλητος → εκπρόσωπος της ιστορικής συνέχειας του ρωμαϊκού κράτους / σώμα με μεγάλο κύρος και δύναμη την περίοδο της δημοκρατίας αλλά και της αυτοκρατορίας:

α) 300 ισόβια μέλη, όλοι πρώην ανώτατοι άρχοντες ·

β) νομοθετική και εκτελεστική εξουσία ·

γ) δικαιοδοσίες σε θέματα οικονομικά, θρησκευτικά και εξωτερικής πολιτικής ·

δ) αποφάσεις με ισχύ νόμου (τα *δόγματα*) ·

Οι εκκλησίες → Λειτουργήσαν προοδευτικά τρεις:

α) Η φρατρική εκκλησία → συνέλευση των πατρικίων · χωρίς ουσιαστική δύναμη την περίοδο της δημοκρατίας · διατήρηση μόνο για λόγους παράδοσης.

β) Η λοχίτιδα εκκλησία → συνέλευση των στρατευμένων, πατρικίων και πληβείων · αποφάσεις κατά λόχους · εκλογή των υπάτων, των τιμητών και των πραιτῶρων.

γ) Η φυλετική εκκλησία → συνέλευση των πληβείων αρχικά, όλων των Ρωμαίων αργότερα · συγκέντρωση κατά φυλές (δηλ. ανάλογα με τον τόπο κατοικίας) · ψήφιση των νόμων και εκλογή των κατώτερων αρχόντων.

2. Οι συνέπειες των κατακτήσεων

2.2. Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες.

Κοινωνικές αλλαγές ως συνέπεια των κατακτήσεων
Αλλοίωση των ηθών
Απομάκρυνση από τις προγονικές αρετές

→ 3 λόγοι για τους οποίους ορισμένοι αισθάνθηκαν ότι πρέπει να επέμβουν.

Αυτοί που πρότειναν συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις ήταν οι ακόλουθοι:

A. Κάτων ο Τιμητής → προσπάθεια αντιμετώπισης της κοινωνικής και πολιτικής διαφθοράς.

- Ρωμαίος με μεγάλη μόρφωση ·
- πλούσιο και ένδοξο παρελθόν ως πολεμιστής και ανώτατος αξιωματούχος ·
- αν και είχε ελληνική παιδεία θεωρούσε υπεύθυνη για την αλλοίωση των ρωμαϊκών ηθών την πολιτισμική διείσδυση των Ελλήνων · ακρότητα: αποστρεφόταν οτιδήποτε Ελληνικό ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- εξελέγη Τιμητής το 184 π.Χ.
- μέτρα για περιορισμό της πλεονεξίας και έλεγχο της συμπεριφοράς των συγκλητικών και των υπέων.

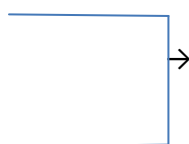
Αποτέλεσμα: Παρά τα αγαθά κίνητρα η προσπάθειά του δεν καρποφόρησε, διότι οι αλλαγές είχαν πλέον ενσωματωθεί στην κοινωνία.

B. Τιβέριος Γράκχος → εκλογή στο αξίωμα του δημάρχου το 133 π.Χ. , 2 βασικές προτάσεις – μέτρα:

1. Αγροτικός νόμος : α) απαγόρευση κατοχής γης από κάθε πολίτη με έκταση πάνω από 500 πλέθρα · β) δυνατότητα κατοχής επιπλέον 250 πλέθρων γης για το καθένα από δύο αρσενικά παιδιά · γ) ορισμός του ανώτατου επιτρεπόμενου ορίου έγγειας ιδιοκτησίας στα 1000 πλέθρα · δ) αναδιανομή των υπόλοιπων αγροτικών εκτάσεων ανά 30 πλέθρα στους ακτήμονες πολίτες .
2. Πρόταση: διάθεση των θησαυρών του Άτταλου Γ', βασιλιά της Περγάμου (πέθανε το 133 π.Χ.), στους ακτήμονες για να αγοράσουν εργαλεία και να καλλιεργήσουν τον κλήρο που θα έπαιρναν από τον αγροτικό νόμο.

Κατάληξη / Αποτέλεσμα:

Αντίδραση συγκλητικών
εξαγορά συνειδήσεων
μη εφαρμογή του νόμου
(αν και δεν καταργήθηκε)



αποτυχία των σχεδίων του Τιβέριου Γράκχου
και
δολοφονία του.

Γ. Γάιος Γράκχος → εκλογή στο αξίωμα του δημάρχου το 123 π.Χ. (10 χρόνια μετά). Διπλός στόχος: α) μεταρρυθμίσεις στο πνεύμα του έργου του Τιβέριου και β) περιορισμός της δράσης της συγκλήτου.

Τα συγκεκριμένα μέτρα του Γάιου Γράκχου:

- εφαρμογή του αγροτικού νόμου ·
- σειρά νέων μέτρων που ευνοούσαν τους ακτήμονες ·
- ίδρυση αποικιών στις κατακτημένες περιοχές της Ιταλίας για εγκατάσταση ακτημόνων ·
- διανομή σιταριού στους φτωχούς της Ρώμης ·
- μείωση χρόνου στρατιωτικής θητείας και αύξηση στρατιωτικού μισθού ·
- συγκρότηση δικαστηρίων από υπείς για την εκδίκαση υποθέσεων καταχρήσεων από συγκλητικούς ·
- παρεμπόδιση της δυνατότητας των συγκλητικών να επιλέγουν τις συγκλητικές επαρχίες.

Κατάληξη / αποτέλεσμα: Στροφή μέρους του λαού εναντίον του από τους συγκλητικούς, αποτυχία της ανοικτής εξέγερσης που οργάνωσε ως αντίδραση, εξόντωση των οπαδών του, θάνατος του ιδίου.

Γενικά.

1. Το έργο των Γράκχων είχε τριπλό στόχο: α) έλεγχο της κοινωνικής ανισότητας, β) αποκατάσταση των ακτημόνων και γ) αποδυνάμωση των συγκλητικών.
2. Οι Γράκχοι απέτυχαν επειδή δεν ήταν ευνοϊκή η κοινωνική και πολιτική συγκυρία (μεγάλες κατακτήσεις).

Β. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

3. Τι πέτυχαν: να ευεργετηθούν λίγοι και να αποτελέσουν στη συνέχεια μία νέα δυναμική κοινωνική ομάδα.

VI. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (1^{ος} αι. π.Χ. – 3^{ος} αι. μ.Χ.)

1. Η περίοδος ακμής της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (27 π.Χ. – 193 μ.Χ.)

1.1. Η εποχή του Αυγούστου (27 π.Χ. – 14μ.Χ.)

Η ισχυροποίηση της κεντρικής εξουσίας.

Εισαγωγικά στοιχεία

- Ναυμαχία στο Άκτιο (31 π.Χ.) → τέλος των εμφυλίων πολέμων ·
- ανάγκη επικράτησης της ειρήνης και της τάξης στη ρωμαϊκή οικουμένη, μετά την κούραση από τις εμφύλιες διαμάχες ·
- η ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας μπορούσε να ικανοποιήσει την ανάγκη αυτή ·
- *Οκταβιανός* → οργάνωση της πολιτείας σε νέες βάσεις με διορατικότητα και οξύνοια (ανάλογα με τα μηνύματα των καιρών), δηλ. θέσπιση συγκεντρωτικού συστήματος διακυβέρνησης χωρίς να θιγούν τα δημοκρατικά αισθήματα των Ρωμαίων.

Ενέργειες του Οκταβιανού:

- i. απέρριψε το αξίωμα του δικτάτορα ·
- ii. αποδέχτηκε από τη σύγκλητο και το λαό όλα τα άλλα αξιώματα και τις εξουσίες που αυτά συνεπάγονταν (π.χ. ύπατος, ανθύπατος, δήμαρχος, ιμπεράτορας, πρώτος πολίτης (princeps), μέγας αρχιερέας (pontifex maximus) κ.λπ.) ·
- iii. θέσπισε το *συμβούλιο του αυτοκράτορα* (συμβουλευτικό σώμα κατά την άσκηση της εξουσίας) ·
- iv. ακολούθησε συμβιβαστική τακτική (χωρίς αυταρχισμό) στην κατανομή της εξουσίας.

Διοικητικά μέτρα του Οκταβιανού:

1. υψηλή εποπτεία της διοίκησης του κράτους, της εξωτερικής πολιτικής και των στρατιωτικών ζητημάτων από τον ίδιο ·
2. ανάθεση της διαχείρισης των επιμέρους θεμάτων σε άνδρες από τους *στρατιωτικούς* και τους *ιππείς* βάσει τριών αυστηρών προϋποθέσεων: α) ηθικής ακεραιότητας, β) εκπλήρωσης στρατιωτικής υπηρεσίας και γ) μεγάλης περιουσίας ·
3. διορισμός των διοικητών των επαρχιών από κοινού με τη σύγκλητο (οι στρατιωτικοί διοικητές των παραμεθορίων και των προβληματικών επαρχιών διορίζονταν από τον ίδιο, ενώ οι ανθύπατοι των υπολοίπων από τη σύγκλητο) ·
4. δημιουργία *αυτοκρατορικής υπαλληλίας*, δηλ. ολόκληρης τάξης διοικητικών αξιωματούχων – υπαλλήλων για την άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας ·
5. αναγέννηση της γεωργίας με σειρά μέτρων και προσπάθεια επαναφοράς των παλαιών αυστηρών ηθών ·
6. εξωραϊσμός της Ρώμης, κατασκευή λαμπρών οικοδομημάτων.

Συμπέρασμα: Συγκέντρωση όλων σχεδόν των εξουσιών στο πρόσωπο ενός ανθρώπου (του Οκταβιανού), σε αντιστοιχία με τους παλαιούς βασιλείς · ανακήρυξη του από τη σύγκλητο σε **Αύγουστο** (= σεβαστό) και αναγνώριση θεϊκών ιδιοτήτων · άρα → κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος χωρίς την παραμικρή αντίδραση.

Το πολίτευμα και οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις.

Καθιέρωση *μοναρχικού πολιτεύματος* από τη βαθμιαία συγκέντρωση όλων των εξουσιών στο πρόσωπο του Οκταβιανού Αυγούστου: **ηγεμονία (principatus)** από το αξίωμα του πρώτου πολίτη (princeps).

Οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις και ο ρόλος του ρωμαϊκού στρατού την περίοδο της αυτοκρατορίας. Στρατός → Είχε ρόλο στηρίγματος του νέου μονάρχη (παρά το παρελθόν των εμφυλίων συγκρούσεων). Αναλυτικότερα:

- Πρόβλεψη του Οκταβιανού Αυγούστου ότι ο αυτοκρατορικός θεσμός είχε ανάγκη από την προστασία του στρατού.
- (γι' αυτό) Κατανομή του στρατεύματος: α) το μεγαλύτερο μέρος του στα πιο επικίνδυνα σύνορα (Ευφράτης, Δούναβης, Ρήνος κ.λπ.), σε μόνιμες στρατιωτικές βάσεις και β) στη Ρώμη (έδρα της εξουσίας) η προσωπική φρουρά του **πραιτώριου**, δηλ. οι **πραιτωριανοί** ή **πραιτωριανή φρουρά**, εννέα στρατιωτικές μονάδες με 1000 άνδρες η καθεμία που ήταν πιστοί στον αυτοκράτορα · αυτοί αργότερα απέκτησαν μεγάλη δύναμη (ανεβοκατέβαζαν αυτοκράτορες) και έγιναν επικίνδυνοι για το κράτος.
- Αριθμητική δύναμη του στρατού μόλις επαρκής για τη φρούρηση των αχανών συνόρων (4000 χιλιόμετρα).
- Εμπλοκή του στρατού στη διοίκηση της αυτοκρατορίας, από κοινού με τη σύγκλητο, σε διάφορες περιστάσεις κατά την περίοδο της αυτοκρατορίας, όταν οι αυτοκράτορες αποδεικνύονταν ανίκανοι.

Το πολίτευμα ηγεμονία (principatus). Χαρακτηριστικά:

- Δυναρχία εξουσιών ανάμεσα σε δύο πολιτειακούς παράγοντες: α) τον *πρώτο πολίτη (princeps)* και β) τη *σύγκλητο* · πηγή προστριβών μεταξύ τους η ασάφεια ως προς τις αρμοδιότητες του κάθε παράγοντα.
- Το θέμα της διαδοχής χωρίς θεσμοθέτηση · η συνήθεια → καθορισμός του διαδόχου του αυτοκράτορα, όσο ζούσε, ή ορισμός ενός συγγενούς του ως αυτοκράτορα, όταν πέθαινε · η καθαρά κληρονομική διαδοχή αντίθετη προς τη δημοκρατική παράδοση της κατάκτησης αξιωμάτων διά της λαϊκής ψήφου · απαραίτητη η επικύρωση της εκλογής του αυτοκράτορα από τη σύγκλητο.
- Συμπέρασμα: Ο θεσμός του αυτοκράτορα στη Ρώμη ήταν διαφορετικός από τον μονάρχη των ελληνιστικών βασιλείων και το βασιλιά των ανατολικών λαών.

1.2. Οι διάδοχοι του Αυγούστου (14-193 μ.Χ.)

Οι αυτοκράτορες. Το χρονικό διάστημα 14 -193 μ.Χ. κυβέρνησαν τρεις (3) δυναστείες αυτοκρατόρων, οι οποίες διαχωρίζονται βάσει α) των συγγενικών δεσμών μεταξύ των αυτοκρατόρων και β) του τόπου καταγωγής τους:

1. Ιουλιο-κλαυδιανή δυναστεία (14-68 μ.Χ.) → δεσμοί αίματος ή υιοθεσίας με τον Αύγουστο, καταγωγή από τη Ρώμη ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- ii. Δυναστεία των Φλαβίων (69-96 μ.Χ.) → Βεσπασιανός και διάδοχοί του, «αστοί» αυτοκράτορες επειδή κατάγονταν από ιταλικές πόλεις ·
- iii. Δυναστεία των Αντωνίων (97-192 μ.Χ.) → καταγωγή από τις επαρχίες («επαρχιώτες» αυτοκράτορες) και φροντίδα για την ανάπτυξή τους · το ρωμαϊκό κράτος στη μέγιστη ακμή του.

Η διοίκηση και το δίκαιο.

Διοίκηση και μορφή του κράτους. Χαρακτηριστικά:

- Διοικητικό σύστημα με όλο και μεγαλύτερο συγκεντρωτισμό ως συνέχεια του έργου του Οκταβιανού Αυγούστου ·
- ταχεία εξασθένιση των αντιπολιτευτικών τάσεων της συγκλήτου λόγω της ισχυρής διοίκησης των αυτοκρατόρων μετά τον Οκταβιανό ·
- προοδευτική κάμψη του διοικητικού ρόλου της Ρώμης έναντι των κατακτημένων περιοχών εξαιτίας α) της εισόδου στη σύγκλητο αξιωματούχων από τις επαρχίες και β) της παραχώρησης του δικαιώματος του ρωμαίου πολίτη σε κατοίκους επαρχιακών πόλεων ·
- φροντίδα των επαρχιωτών αυτοκρατόρων και του στρατού για αναβάθμιση του ρόλου των επαρχιών του κράτους, έτσι ώστε η ρωμαϊκή διοίκηση να γίνει αποδεκτή: α) ίδρυση αποικιών σε ημιβάρβαρες περιοχές και εγκατάσταση σε αυτές ρωμαίων στρατιωτών · β) εξέλιξη των αποικιών και των ρωμαϊκών στρατοπέδων σε μεγάλες πόλεις με την εγκατάσταση γηγενών που είχαν το δικαίωμα του ρωμαίου πολίτη · γ) παραχώρηση του δικαιώματος αυτού σε μεγάλους πληθυσμούς των επαρχιών μέχρι τη γενίκευσή του με το *διάταγμα του Καρακάλλα το 212 μ.Χ.* (όλοι οι ελεύθεροι αναγνωρίζονται ως Ρωμαίοι πολίτες) ·
- μεγάλη επίδραση του ρωμαϊκού πολιτισμού, εκλατινισμός των επαρχιών της Δύσης·
- αποτελεσματική οργάνωση της αυτοκρατορίας, ισχυρό αμυντικό σύστημα, διευρυμένο οδικό δίκτυο για τη μετακίνηση του στρατού και τη μεταφορά αγαθών → άνεση και ευημερία σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού ·
- συγκράτηση των επικίνδυνων λαών εκτός των συνόρων και τερματισμός των πολέμων → *ρωμαϊκή ειρήνη (pax romana)* για μεγάλο χρονικό διάστημα και για το μεγαλύτερο μέρος του κράτους (τις επαρχίες) ·
- ευνομία για μεγάλο χρονικό διάστημα → το *ρωμαϊκό δίκαιο* θεωρείται η μεγαλύτερη προσφορά του ρωμαϊκού πνεύματος.

Το δίκαιο.

A) Η νομοθεσία (Δωδεκάδελτος) και η εξέλιξή της :

- αρχικά ατελής και προορισμένη μόνο για τη Ρώμη ·
- αργότερα συμπληρώθηκε και επεκτάθηκε για τις ανάγκες των κατακτημένων περιοχών ·
- επηρεάστηκε από τα ήθη και τις συνήθειες των κατακτημένων λαών και από την ελληνική φιλοσοφία ·
- αργότερα επηρεάστηκε και από τη χριστιανική ηθική.

B) Δωδεκάδελτος – η δομή:

- αρχικά ήταν απλή ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- αργότερα συμπληρώθηκε και τροποποιήθηκε από συγκλητικά ψηφίσματα, διατάγματα πραιτώνων, αυτοκρατορικές αποφάσεις κ.λπ. ·
- σχηματίστηκε το πολύπλοκο *ρωμαϊκό δίκαιο*, για την ερμηνεία του οποίου ήταν απαραίτητοι οι *νομοδιδάσκαλοι* ·
- οι πιο γνωστοί νομοδιδάσκαλοι κατά την εποχή των Αντωνίνων (Σάλβιος Ιουλιανός, Γάιος) και τον 4^ο αι. μ.Χ. ·

VII. Η ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ (4^{ος} – 6^{ος} αι. μ.Χ.)

1. Η μετεξέλιξη του Ρωμαϊκού κράτους (4^{ος} – 5^{ος} μ.Χ.)

1.1. Ο Διοκλητιανός και η αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας.

Οι διοικητικές αλλαγές.

Διοκλητιανός → αυτοκράτορας το 284 μ.Χ. ·

- επιαναφορά της τάξης στο ρωμαϊκό κράτος ·
- τολμηρές διοικητικές αλλαγές προς την κατεύθυνση του επιμερισμού της εξουσίας που ανταποκρίνονταν στην ανάγκη α) αμεσότερης επέμβασης του στρατού και β) καλύτερης φύλαξης των συνόρων.

Διοικητικό σύστημα Διοκλητιανού → η *Τετραρχία* · Χαρακτηριστικά:

- προέκυψε από τη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι ένα πρόσωπο δεν επαρκεί για τη διοίκηση του τεράστιου ρωμαϊκού κράτους ·
- βασίστηκε στη διοικητική διαίρεση του κράτους σε *ανατολικό* και *δυτικό* και στην παραχώρηση μέρους της διοίκησης του καθενός από τα δύο αυτά τμήματα σε δύο άλλους *συνάρχοντες* · δηλ. η διοικητική εξουσία μοιράστηκε σε 4 κέντρα ·
- πέτυχε να διατηρήσει την ακεραιότητα της αυτοκρατορίας (όχι για πολύ).

Περιγραφή της Τετραρχίας – τα πρόσωπα:

- Διοκλητιανός → αυτοκράτωρ στο ανατολικό τμήμα του κράτους · τίτλος: *Αύγουστος* · έδρα: η *Νικομήδεια* της *Βιθυνίας*.
- Γαλέριος → συνάρχοντας στο ανατολικό τμήμα του κράτους (η εξουσία του παραχωρήθηκε από τον Διοκλητιανό) · τίτλος: *Καίσαρας* · έδρα: το *Σίρμιο* της (σημερινής) *Σερβίας*.
- Μαξιμιανός → αυτοκράτωρ στο δυτικό τμήμα του κράτους (επιλεγμένος από τον Διοκλητιανό) · τίτλος: *Αύγουστος* · έδρα: το *Μιλάνο* της *Ιταλίας*.
- Κωνσταντίνος ο Χλωρός → συνάρχοντας στο δυτικό τμήμα του κράτους (η εξουσία του παραχωρήθηκε από τον Μαξιμιανό) · τίτλος: *Καίσαρας* · έδρα: οι *Τρέβηροι* της *Γαλατίας*.
- Πρωτεύουσα του κράτους και έδρα της συγκλήτου παρέμεινε η Ρώμη.

Η αλλαγή στη μορφή του πολιτεύματος.

Οι αλλαγές που επέβαλε ο Διοκλητιανός:

- χωρισμός του κράτους σε μικρές επαρχίες με διοικητές διορισμένους από τον αυτοκράτορα ·
- ξεχωριστοί διοικητές για το στρατό κάθε περιοχής, δηλ. διαφορετικοί από τους αντίστοιχους των επαρχιών ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- συνέπεια: ο στρατός χάνει κάθε πολιτική εξουσία ·
- σταδιακή συγκέντρωση των εξουσιών στο πρόσωπο του αυτοκράτορα ·
- υιοθέτηση από τον Διοκλητιανό του πρωτοκόλλου της αυλής των Σασανιδών βασιλέων: ο αυτοκράτορας απροσπέλαστος, διάδημα και πορφύρα κατά τις εμφανίσεις, επιβολή προσκύνησης, απόδοση του ιερού τίτλου «Ζευς» και απαίτηση λατρείας του ως θεού.

Συμπέρασμα: Ουσιαστική μεταβολή του πολιτειακού συστήματος του Οκταβιανού Αυγούστου από Ηγεμονία (Principatus) σε Απόλυτη μοναρχία (Dominatus) · μεταβολή του ρόλου του αυτοκράτορα από πρώτο πολίτη (princeps) σε απόλυτο μονάρχη (dominus) .

1.2. Μ. Κωνσταντίνος: Εκχριστιανισμός και ισχυροποίηση της ρωμαϊκής Ανατολής.

Η δημιουργία του χριστιανικού ρωμαϊκού κράτους.

Η κατάσταση του κράτους και τα γεγονότα μέχρι την ανάδειξη του Μ. Κωνσταντίνου σε μονοκράτορα:

ενίσχυση των ανταγωνισμών και προβολή των φιλοδοξιών των συναρχόντων λόγω του συστήματος της Τετραρχίας ·

απόσυρση του Διοκλητιανού από την εξουσία το 305 μ.Χ. ·

αλληλοεξόντωση των διαδόχων του Διοκλητιανού και των συναρχόντων τους για είκοσι χρόνια (305-324 μ.Χ.) ·

ανάδειξη μέσα από τις συγκρούσεις του Κωνσταντίνου, γιου του Κωνσταντίου Χλωρού και κληρονόμου του τίτλου του *Καίσαρα των δυτικών επαρχιών* της αυτοκρατορίας ·

νίκη του Κωνσταντίνου στη Μουλβία γέφυρα του Τίβερη επί του αντιπάλου του στη Δύση Μαξεντίου (312 μ.Χ.) ·

επικράτηση του Κωνσταντίνου ως μόνου κυρίαρχου στη Δύση και αναγόρευσή του σε Αύγουστο · συνεννόηση με το Λικίνιο (Αύγουστο της Ανατολής) και κοινή απόφαση στο Μιλάνο (313 μ.Χ.) για συνεργασία ως προς τη διοίκηση της αυτοκρατορίας, χωρίς την πρόσληψη Καισάρων ·

νίκη στη σύγκρουση με το Λικίνιο κοντά στην Αδριανούπολη κα μετά από λίγο θανάτωση του Λικίκιου (324 μ.Χ.) ·

ανακήρυξη του Κωνσταντίνου σε μονοκράτορα (324 μ.Χ.).

Η μονοκρατορία του Κωνσταντίνου.

Αλλαγές στο πολίτευμα :

- πολίτευμα περισσότερο απολυταρχικό από ό, τι την εποχή του Διοκλητιανού ·
- αυτοκράτορας απρόσιτος και στους υπηκόους και στη σύγκλητο ·
- ανακτορικοί υπάλληλοι και ανακτορικό συμβούλιο που συμβούλευαν τον αυτοκράτορα μόνο όταν ο ίδιος το επέλεγε ·
- μεταφορά της συγκλήτου στην Κωνσταντινούπολη και μετατροπή της σε σώμα με διακοσμητικό χαρακτήρα (πλαίσιαση του αυτοκράτορα στις δεξιώσεις).

Στάση του Κωνσταντίνου στο θέμα της αυτοκρατορικής λατρείας και της θρησκείας γενικά:

- αυτοκράτορας όχι θεός αλλά εκλεκτός του Θεού που κυβερνούσε με τη θεία χάρη ·
- σειρά ενεργειών που σήμαιναν υποστήριξη στον Χριστιανισμό, παρά τη διατήρηση του ειδωλολατρικού τίτλου του «Μεγίστου Αρχιερέως» (Pontifex Maximus) ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- απόφαση ενίσχυσης της αυτοκρατορίας μέσω της προβολής και της εύνοιας της νέας θρησκείας (του Χριστιανισμού).

Οι ενέργειες του Κωνσταντίνου για την υποστήριξη του Χριστιανισμού:

1) Το διάταγμα των Μεδιολάνων / το Διάταγμα της Ανεξιθρησκείας:

- καμπή στην ιστορία των σχέσεων του κράτους και της νέας θρησκείας ·
- υπογραφή στα Μεδιόλανα (Μιλάνο) το Φεβρουάριο του 313 μ.Χ. για το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας ·
- επέκταση της ισχύος του για το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας με αντίστοιχη υπογραφή στη Νικομήδεια της Βιθυνίας λίγους μήνες αργότερα ·
- καθιέρωση απόλυτης ελευθερίας στην επιλογή λατρείας για όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας με κοινή απόφαση Κωνσταντίνου και Λικινίου ·
- άρση όλων των διακρίσεων κατά των χριστιανών υπηκόων της αυτοκρατορίας.

2) Άλλες πράξεις / ενέργειες που αποδεικνύουν αποδοχή του Χριστιανισμού από τον Κωνσταντίνο μετά τη νίκη στη Μουλβία γέφυρα:

- υιοθέτηση του χριστογράμματος ως επίσημου συμβόλου και τοποθέτησή του στις ασπίδες των στρατιωτών και στην αυτοκρατορική σημαία ·
- προστασία του Χριστιανισμού από τις αιρέσεις με την καθιέρωση του θεσμού των Οικουμενικών συνόδων ·
- οικοδόμηση εκκλησιών μαζί με τη μητέρα του ·
- βάφτιση στη χριστιανική θρησκεία λίγο πριν το θάνατό του.

Το όλο ζήτημα της «μεταστροφής» του Μ. Κωνσταντίνου προς τον Χριστιανισμό υπήρξε ζήτημα επιστημονικής σύγκρουσης.

Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης. Οι βασικές παράμετροι:

1. Πολιτικό υπόβαθρο → απόφαση για μεταφορά του κέντρου των αποφάσεων στην Ανατολή προς επίτευξη α) της ισχυροποίησης της απόλυτης μοναρχίας και β) του εκχριστιανισμού της αυτοκρατορίας.
2. Αίτια → διοικητική ανάγκη για μεταφορά της πρωτεύουσας α) για την αντιμετώπιση των επιδρομών των βαρβαρικών λαών, β) επειδή η Ρώμη ήταν ταυτισμένη με τον αρχαίο κόσμο και τη ρωμαϊκή παράδοση, γ) για την εξασφάλιση καλύτερης άμυνας και οικονομικής ανάπτυξης και δ) για τη μεταφορά του κέντρου βάρους σε περιοχές που κατοικούσαν κατά πλειοψηφία Έλληνες χριστιανοί.
3. Ονομασία → *Νέα Ρώμη* αρχικά, *Κωνσταντίνου-πόλις* ευρύτερα γνωστή αργότερα.
4. Θέση → στο Βυζάντιο, την αρχαία αποικία των Μεγαριτών (7^{ος} αι. π.Χ.) με οικιστή τον Βύζαντα.
5. Εγκαίνια → 11 Μαΐου 330 · χρονολογία – ορόσημο για την αρχή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας της Ανατολής, δηλ. της Βυζαντινής αυτοκρατορίας · για 11 αιώνες η τύχη της Κωνσταντινούπολης ταυτίστηκε με την τύχη του κράτους.
6. Αποτέλεσμα → μεταφορά του κέντρου βάρους από το λατινικό στον ελληνικό πολιτιστικό χώρο · αυτοκρατορία με προοδευτικά ελληνικό χαρακτήρα.

Συμπέρασμα. Τα τρία (3) στοιχεία, στα οποία βασίστηκε η καινούργια αυτοκρατορία:

- η ρωμαϊκή πολιτική παράδοση ·

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- η χριστιανική πίστη ·
- η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά.

1.4. Ο εξελληνισμός του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους.

Βασική έννοια: Η μετεξέλιξη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπό την επίδραση τριών παραγόντων: α) της ρωμαϊκής πολιτικής παράδοσης, β) της χριστιανικής θρησκείας και γ) της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Αίτια της μετεξέλιξης:

1. (βασικό αίτιο) Η μεταφορά της πρωτεύουσας σε θέση που βρισκόταν πλησιέστερα στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας.
2. Η υπεροχή του ελληνικού πληθυσμιακού στοιχείου και της ελληνιστικής πολιτιστικής παράδοσης στην Ανατολή (βαθμιαίος εξελληνισμός του ανατολικού τμήματος της αυτοκρατορίας).
3. Η διαίρεση της αυτοκρατορίας σε Ανατολική και Δυτική (οριστικοποιήθηκε από τον Μ. Θεοδόσιο) → βαθμιαία αυτονομία και εξελληνισμός του ανατολικού τμήματος (4^{ος} αι. μ.Χ.).
4. Η ελληνική παιδεία (φιλοσοφική σκέψη, ρητορεία κ.λπ.) που καλλιεργήθηκε στο ανατολικό τμήμα του κράτους (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια) · μαθητές των φιλοσοφικών σχολών της Ανατολής (του νεοπλατωνισμού) ήταν ο αυτοκράτορας Ιουλιανός, γνωστοί δάσκαλοι και ιεράρχες κ.ά.

Συμπέρασμα: Βαθμιαίος εξελληνισμός της αυτοκρατορίας με κέντρο την νέα πρωτεύουσα :

- μεταφορά της πνευματικής δραστηριότητας από την Αθήνα στην Κωνσταντινούπολη ·
- ίδρυση του *Πανδιδακτηρίου* στην Κων/πολη από τον Θεοδόσιο τον Β' (425 μ.Χ.) ·
- υπεροχή της ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας έναντι της λατινικής στο Πανδιδακτήριο ·
- σύνταξη των δικαστικών αποφάσεων και των διαθηκών στην ελληνική γλώσσα με αυτοκρατορικά διατάγματα (397 και 439 μ.Χ.).

Τα γεγονότα.

1. Χωρισμός της αυτοκρατορίας σε *Ανατολική* και *Δυτική* από τον Μ. Θεοδόσιο πριν πεθάνει (395 μ.Χ.) και κληροδοσία των τμημάτων στους γιους του: ανατολικό → ο πρωτότοκος *Αρκάδιος* (ιδιαίτερο το ενδιαφέρον για την Ανατολή) και δυτικό → ο *Ονώριος*.
2. Τεράστια η σημασία του χωρισμού αυτού που ήταν ο *τελευταίος* και ο *οριστικός* · από πολλούς το 395 μ.Χ. θεωρείται η συμβατική αρχή της βυζαντινής ιστορίας.

γιατί;



- Το δυτικό τμήμα κατέρρευσε υπό το βάρος αλλεπάλληλων βαρβαρικών επιδρομών, κυρίως γερμανικών φύλων (476 μ.Χ.) · τέλος του ρωμαϊκού κόσμου στη Δύση.

B. Δημοπούλου, Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου. Διαγράμματα.

- Το ανατολικό τμήμα νίκησε τους βαρβάρους και συνέχισε την ιστορική του πορεία με κυρίαρχο το ελληνικό στοιχείο · το κράτος μετεξελίχτηκε πλέον στη βυζαντινή του μορφή.
- Και στο ανατολικό τμήμα υπήρξε προσωρινά κίνδυνος εκγερμανισμού του κράτους, αναπτύχθηκε ωστόσο ισχυρή αντίσταση από Έλληνες λογίους και πολιτικούς (*αντιγερμανική / αντιγοτθική κίνηση*), υπό τη μορφή εθνικού κόμματος, και ο κίνδυνος αποσοβήθηκε.

1.5. Το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους.

Η κατάσταση στην Ιταλία στα μέσα του 5^{ου} αι. μ.Χ.:

- συνεχής αναταραχή λόγω α) της αποδιοργάνωσης του κράτους και β) της κατάληψης της στρατιωτικής ηγεσίας από Γερμανούς μισθοφόρους ·
- άνοδος στο θρόνο αυτοκρατόρων χωρίς ικανότητες, με την υποστήριξη των Γερμανών ή τη συγκατάθεση της Κων / πολης ·
- αυτοκρατορία μόνο κατ' όνομα, διατήρηση του τίτλου επειδή οι βάρβαροι σέβονταν τον θεσμό του αυτοκράτορα.

Οδόακρος, ηγεμόνας των Ερούλων (γερμανικού φύλου).

- Αναγνωρίστηκε αρχηγός όλων των μισθοφόρων στην Ιταλία.
- Καθαίρεσε τον αυτοκράτορα Ρωμύλο Αυγουστύλο (476 μ.Χ.) με πρόσχημα την κατάληψη του θρόνου χωρίς την έγκριση της Κων / πολης.
- Αναγνωρίστηκε διοικητής της Ιταλίας κατόπιν αιτήματος από τον αυτοκράτορα του Ανατολικού τμήματος Ζήνωννα να κυβερνά στη Δύση εξ ονόματός του.



Συνέπειες:

1. Κανένας άλλος ρωμαίος αυτοκράτορας δεν κυβέρνησε στη Δύση.
2. Το 476 μ.Χ. θεωρείται το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους και η αρχή του Μεσαίωνα.

Οι Οστρογότθοι (ανατολικός κλάδος των Γότθων):

- Εγκατεστημένοι στην περιοχή του Δνείπερου ποταμού (αρχές 4^{ου} αι.).
- Αργότερα υπέφεραν από τις μετακινήσεις των Ούνων και υποτάχθηκαν σε αυτούς.
- Στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στη σημερινή Ουγγαρία, φυλάσσοντας τα σύνορα, λόγω της φιλογοτθικής πολιτικής του Μ. Θεοδοσίου .
- Έκαναν επιδρομές στη βόρεια Βαλκανική, όταν αυτοκράτορας ήταν ο Ζήνων (τέλη 5^{ου} αι.).
- Ο Ζήνων έστρεψε τον ηγεμόνα τους *Θευδέριχο* ενάντια στην Ιταλία για να απομακρύνει τον *Οδόακρο*.
- Ο Θευδέριχος κατέλαβε τη Ραβέννα και την έκανε έδρα της επικράτειάς του (Οστρογοτθικό Βασίλειο της Ιταλίας, 493 μ.Χ.).
- Ο αυτοκράτορας της Κων / πολης Ζήνων του έδωσε τον τίτλο του *ρήγα (rex)*.

Αποτέλεσμα: Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα τέλη του 5^{ου} αι. έμεινε μόνο το Ανατολικό τμήμα (Βαλκανική, Μ. Ασία, Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος) · στη Δύση υπάρχουν γερμανικά βασίλεια.

2. Η εποχή του Ιουστινιανού (6^{ος} αι. μ.Χ.)

2.2. Η ελληνοχριστιανική οικουμένη.

Ιουστινιανός.

Εξωτερική πολιτική → προσπάθεια αποκατάστασης της παλαιάς ρωμαϊκής οικουμένης.

Εσωτερική πολιτική → καινοτόμες ιδέες, στόχος η συνοχή των λαών της αυτοκρατορίας με συνδετικούς κρίκους α) την ελληνική πολιτιστική παράδοση και β) τη χριστιανική πίστη · διαμόρφωση της *βυζαντινής φυσιογνωμίας* του κράτους, *ελληνοχριστιανική οικουμένη*.

Κύρια σημεία της εσωτερικής πολιτικής του Ιουστινιανού:

1. Ισχυροποίηση απόλυτης μοναρχίας → θεωρητική θεμελίωση της απόλυτης μοναρχίας από τον Ιουστινιανό μετά την καταστολή της Στάσης του Νίκα (532 μ. Χ.)· ο αυτοκράτορας θεωρείται *ο εκλεκτός του θεού*, κυβερνά *με την εμπιστοσύνη του Θεού* για το καλό των υπηκόων του.
2. Επιβολή μιας θρησκείας και ενός δόγματος → σκληρή αντιμετώπιση των αρχαίων θρησκειών (κλείσιμο της νεοπλατωνικής σχολής των Αθηνών (529 μ.Χ.) και δήμευση της περιουσίας της), εξόντωση των θρησκευτικών μειονοτήτων αλλά επιείκεια προς τους Εβραίους και μόνο προς αυτούς, ιεραποστολικό έργο για τον εκχριστιανισμό των λαών στα σύνορά της αυτοκρατορίας (στον Καύκασο, στη Νουβία, τη Σαχάρα και τον Δούναβη) και οικοδόμηση της Αγίας Σοφίας.
3. Συστηματική κωδικοποίηση του Δικαίου → το τεράστιο νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού αποτελεί τη σπουδαιότερη πλευρά της εσωτερικής πολιτικής του · οι παλαιοί νόμοι ήταν στην Λατινική και κωδικοποιήθηκαν (*Ιουστινιάνειος Κώδικας*, 529 και 534, *Πανδέκτης* 533, *Εισηγήσεις* 533), οι νεότεροι όμως (Νεαρές, 534 και εξής) εκδόθηκαν στην Ελληνική για να γίνονται κατανοητοί · το σύνολο ονομάστηκε *Corpus juris civilis* (= αστικό δίκαιο) (16^{ος} αι.) και αποτέλεσε τη βάση για τη νομοθεσία των νεότερων κρατών.
4. Νέο διοικητικό σύστημα προς αποτροπή του εκφεουδαρχισμού της αυτοκρατορίας → παραχώρηση της πολιτικής εξουσίας στους στρατιωτικούς διοικητές των παραμεθόριων και των ευπρόσβλητων περιοχών με ειδικά διατάγματα (Νεαρές) · αργότερα το μέτρο επεκτάθηκε σε ολόκληρη την αυτοκρατορία · στόχος: να θιγούν τα δικαιώματα των *δυνατών*, δηλ. των μεγαλοκτηματιών της εποχής, και να περιοριστεί η ανάπτυξη των μεγάλων γαιοκτησιών · αποτέλεσμα: αποτράπηκε η διαμόρφωση φέουδων, όπως στο δυτικό μεσαιωνικό κόσμο.